

**DREPTURILE OMULUI
DROITS DE L'HOMME
HUMAN RIGHTS**



IOAN MURARU

GHEORGHE IANCU

**DREPTURILE,
LIBERTĂȚILE
ȘI ÎNDATORIRILE
CONSTITUȚIONALE**

**Institutul Român pentru Drepturile Omului
București – 1992**

1

Prof. dr. IOAN MURARU

GHEORGHE IANCU

**DREPTURILE,
LIBERTĂȚILE
ȘI ÎNDATORIRILE
CONSTITUȚIONALE**
(partea I)

**Institutul Român pentru Drepturile Omului
București – 1992**

Lucrarea a fost realizată astfel:
prof. dr. **Ioan Muraru**: capitolele I și III;
Gheorghe Iancu: capitolele II și IV.

Tipărirea sau multiplicarea prezentei lucrări aparține în exclusivitate Institutului Român pentru Drepturile Omului.

Orice reproducere , prin diferite mijloace – xero-copie, microfilm, bandă magnetică ș.a. – constituie o contrafacere și se sancționează conform legii.

CAPITOLUL I

Drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale ale omului și cetățeanului. Concept și clasificare

1. *Generalități.* Sfârșitul mileniului doi pare a fi un sfârșit eliberator pentru ființele umane, eliberator de teamă și mizerie, eliberator spiritual și ideologic, prin afirmarea demnității și personalității omului, a statului de drept, precum și a pluralismului, ca valori supreme în societate. Dacă afirmarea acestor valori s-a făcut în mai multe rînduri, ea este astăzi însoțită de garanții și certitudini, de realități evidente și măcar promițătoare.

Se pare că, în sfârșit, omenirea a receptat deplin mesajul Declarației Universale a Drepturile Omului¹ în sensul căruia, „ignorarea și disprețuirea drepturilor omului au dus la acte de barbarie care revoltă conștiința omenirii“ și că „recunoașterea demnității inerente tuturor membrilor familiei umane și a drepturilor lor egale și inalienabile constituie fundamentul libertății, dreptății și păcii în lume“.

Această schimbare de atitudine exprimă o *reconsiderare înțeleaptă* a rolului și locului omului în ansamblul structurilor politice, economice, sociale și culturale, o recunoaștere a dreptului său la viață, libertate și la căutarea fericirii², ca drept natural, inalienabil și imprescriptibil.

Constant, de mai bine de jumătate de secol, organisme internaționale, guvernamentale sau neguvernamentale, precum și sisteme juridico-statale se străduiesc să asigure nu numai proclamarea drepturilor și libertăților umane – ca drepturi universale și egale pentru toți – ci să le și asigure o *protecție eficientă*. Aceste sensuri și semnificații ale eforturilor depuse rezultă cu prisosință din conținutul instrumentelor juridice internaționale, ratificate de foarte multe state. Carta de la Paris pentru o nouă Europă (1991), evidențiind obligațiile statelor și guvernelor pentru drepturile omului a stabilit că „Protecția și promovarea lor constituie *prima îndatorire a guvernului*. *Respectarea lor reprezintă o garanție esențială în fața unui stat cu puteri excesive*. Înfăptuirea și exercitarea lor deplină constituie baza libertății, dreptății și păcii” (s.n.).

Aceste eforturi exprimă atât *importanța* libertăților publice cât și indisolubila lor legătură cu *problemele majore* ale lumii contemporane. Ele exprimă realitatea în sensul că cele drepturile omului nu sînt o nouă morală; ele sînt mai mult decît o limbă comună a tuturor oamenilor³.

În toate aceste eforturi științifice, legislative, statale și practice este îndeobște recunoscut și admis că, pentru a fi promovate și protejate, drepturile omului trebuie mai întîi *cunoscute*, explicate. Numai cunoscute ele pot fi *efectiv receptate* *atît de către oameni* cît și de către autoritățile publice. Pentru că realizarea efectivă a drepturilor și libertăților umane implică *eforturile conjugate și conștiente* ale oamenilor (cetățenilor) și autorităților publice, implică corecta cunoaștere a rolului fiecăruia dintre acești doi *parteneri* obligați a da sensurile și efectele practice celei mai nobile misiuni – protecția ființei umane. Declarația Universală a Drepturilor Omului stabilește că este esențial ca drepturile omului să fie protejate printr-un *regim de drept* pentru ca omul să nu fie constrîns, ca o soluție extremă, la revoltă contra tiraniei și asupririi (Preambul, alin. 3).

Înțelegerea conținutului și sensurilor drepturilor, libertăților și îndatoririlor fundamentale implică stăpînirea conceptelor și terminologiei – o terminologie nuanțată – mai ales a exprimărilor juridice. În fond exprimările juridice sînt cele mai importante, știut fiind că limba în care drepturile și libertățile cetățenești sînt exprimate și devin viabile este limba dreptului.

2. *Precizări terminologice*. Precizarea terminologiei utilizate în domeniul drepturilor omului și cetățeanului este un lucru de

certă importanță, mai ales când problemele sînt abordate într-o viziune științifică.

Dacă în mare măsură această terminologie se aseamănă cu terminologia obișnuită, ele totuși nu se confundă. Deși limbajul – se știe – este convențional, în momentul în care s-a convenit asupra lui, convenția obligă. Numai un limbaj comun acceptat permite comunicarea clară și receptarea exactă. Precizările terminologice se impun, mai ales pentru că domeniul drepturilor omului este exprimat, în cele din urmă, în *limbajul juridic*, care este un limbaj tehnic și desigur *obligatoriu*, din moment ce devine chiar limbajul legii. Asemenea exigențe sînt firești în domeniul juridicului, deoarece dispozițiile legale trebuie să se aplice la cazuri concrete. Legea trebuie nu numai *cunoscută* dar și *receptată* corect, exact. Prin exprimarea legislativă (constituțională), drepturile, libertățile și îndatoririle cetățenești prind viață, există.

Vom observa astfel că se folosesc frecvent termenii *drept* sau *libertate*. Astfel Constituția utilizează termenul *drept*, atunci când consacră dreptul la viață (art. 22), dreptul la apărare (art. 24), dreptul la informație (art. 31), dreptul la vot (art. 34), etc. În schimb Constituția folosește termenul *libertate*, atunci când reglementează libertatea conștiinței (art. 29), libertatea de exprimare (art. 30), libertatea întrunirilor (art. 36), etc. Cum se explică această terminologie? Există din punct de vedere juridic deosebiri între drept și libertate? Vom observa că terminologia constituțională, deși astfel nuanțată, desemnează o singură categorie juridică și anume dreptul fundamental. Astfel văzute lucrurile, vom observa că, juridicește, dreptul este o libertate, iar libertatea este un drept. Nu există deosebiri de natură juridică, sîntem deci în prezența unei singure noțiuni juridice. Nuanțarea terminologică are cel puțin două explicații. O explicație este de *ordin istoric*. La început, în catalogul drepturilor umane, au apărut libertățile, ca exigențe ale omului în opoziție cu autoritățile publice, iar aceste libertăți nu presupuneau din partea celorlalți decît o atitudine generală de abținere. Evoluția libertăților, în contextul mai larg al evoluției politice și sociale, a avut ca rezultat cristalizarea conceputului de drept al omului, concept cu un conținut și semnificații juridice complexe. Mai ales în raport cu autoritățile statale, drepturile omului (libertățile publice) au implicat și obligații corelative, măcar de apărare. În timp, aceste libertăți a trebuit să fie nu numai proclamate, ci și promovate și mai ales *protejate* și *garantate*. Cea de a doua explicație ține de *expresivitatea și fru-*

museŃea limbajului juridic, care valorifică însă și sensul inițial și desigur tradiŃia.

Frecvent drepturile omului și cetățeanului sînt denumite *libertățile publice*⁴. Expresia libertății publice, este o expresie cuprinzătoare, ea evocă atît libertățile și drepturile omului cît și faptul că acestea aparțin dreptului public, mai ales dreptului constituțional, fiind astfel supuse unui regim juridic aparte.

Unele explicații comportă și expresiile *drepturi ale omului și drepturi ale cetățenilor*. Sînt deci exprimări care nu se confundă. Expresia *drepturile omului*, evocă drepturile ființei umane, fiindă înzestrată cu rațiune și conștiință, și căreia îi sînt recunoscute drepturile sale naturale, ca drepturi inalienabile și imprescriptibile. Omul însă, într-o *societate organizată* în stat, se prezintă din punct de vedere juridic sub trei ipostaze distincte: cetățean, străin sau apatrid. Pe planul realităților juridice interne *omul devine cetățean*. Drepturile sale naturale sînt proclamate și asigurate prin Constituția statului al cărui cetățean este, căpătînd astfel viața și eficiența juridică, sub denumirea de *drepturi (libertăți) cetățenești*.

Desigur, recunoscînd și exprimînd din punct de vedere juridic drepturile naturale ale omului, Constituția consacră și alte drepturi care rezultă din acestea sau le asigură existența, ori sînt necesare protejării și dezvoltării sistemului social. Dacă cetățenii, în principiu, beneficiază de toate drepturile prevăzute de Constituție, străinii și apatrizii beneficiază doar de unele dintre ele și, în orice caz de cele ce sînt indispensabile ființei umane. Sintetizînd, vom putea reține că drepturile omului pe planul realităților universale, devin drepturi ale cetățenilor pe planul realităților interne ale fiecărui stat. Așa văzute lucrurile, în domeniul reglementărilor juridice, există reglementări internaționale și reglementări interne. Realizarea unei corelații cît mai reușite între aceste două categorii de reglementări, implică asigurarea drepturilor cetățenilor la nivelul standardelor impuse de reglementările internaționale.

Uneori se folosește și expresia *instituția drepturilor, libertăților și îndatoririlor fundamentale*. Această expresie desemnează un grup de norme juridice, norme unite prin obiectul lor de reglementare. Ca instituție juridică ea face parte din dreptul constituțional. În aceasta se găsește una din explicațiile înscrierii în Constituții a drepturilor, libertăților și îndatoririlor fundamentale ale cetățenilor.

În legătură cu termenul *îndatorire* s-ar putea pune întrebarea de ce nu este înlocuit cu termenul *obligație*, termen consacrat în dreptul privat mai ales.

Înlocuirea nu a fost și nu este acceptată pentru că termenul *obligație* ar evoca *obligația* din dreptul civil. Or, aici sîntem în fața unor *obligații* de drept public, acestea rezultînd chiar din Constituție și avînd un conținut complex în care se îmbină juridicul și politicul. *Îndatorirea* fundamentală evocă deci nu numai un conținut juridic ci și unul moral și politic. De altfel termenul *îndatorire* este consacrat, fiind utilizat în cele două pacte privind drepturile omului precum și în Constituții: Constituția Spaniei, Constituția Franței (Preambulul Constituției din 1946) etc. Cît privește constituțiile române și acestea au utilizat termenul *îndatorire*. În Constituția româniei, acest domeniu este reglementat sub Titlul II, denumit „Drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale”. În conținutul lucrării de față, vom utiliza și noi această terminologie, avînd în vedere explicațiile date și faptul că vom examina dispozițiile constituționale actuale.

3. *Noțiunile de drepturi fundamentale și de îndatoriri fundamentale*. Chiar din denumirea Titlului II al Constituției României rezultă că ea consacră drepturi și îndatoriri *fundamentale*. Este deci important și necesar de a ști *care* sînt aceste drepturi și îndatoriri fundamentale și *de ce* numai acestea sînt fundamentale. O altă întrebare căreia trebuie să i se dea răspuns este aceea de a ști care-i explicația sferei drepturilor nominalizate prin Constituție, de ce această sferă cunoaște diferențieri de la o epocă istorică la alta, de la un sistem constituțional la altul, chiar dacă azi marile instrumente juridice internaționale au formulat un catalog destul de detaliat. Întrebări similare se pun și în legătură cu îndatoririle fundamentale. De aici și cerința definirii atît a drepturilor fundamentale (libertăților publice), cît și a îndatoririlor fundamentale. În precizarea conceptului de drepturi fundamentale ale cetățenilor, trebuie avut în vedere că acestea: a) sînt drepturi subiective; b) sînt drepturi esențiale pentru cetățeni; c) datorită importanței lor sînt înscrise în acte deosebite, cum ar fi declarații de drepturi, legi fundamentale.

a) *Drepturile fundamentale sînt drepturi subiective*, stabilite de norme juridice, ele fiind de fapt *posibilități* ale participanților la raporturile juridice de a acționa într-un anumit fel sau de a pretinde celorlalți participanți o atitudine corespunzătoare și de

a beneficia de protecția statului și de sprijinul său în realizarea pretențiilor legitime.

b) *Drepturile fundamentale sînt drepturi esențiale* pentru cetățeni. Această caracteristică este cea mai importantă. Este caracteristica ce permite identificarea drepturilor fundamentale în marea categorie a drepturilor subiective (a drepturilor participanților la raporturile juridice).

Această caracteristică explică de ce din sfera drepturilor subiective, numai un anumit număr de drepturi sînt fundamentale, înscrise ca atare în Constituție. Caracterizarea drepturilor fundamentale ca drepturi esențiale pentru cetățean poate fi semnalată încă din primele lucrări marcante în acest domeniu. Ea apare clar formulată de J. J. Rousseau, în celebrul său „Discurs asupra originii și fundamentelor inegalității dintre oameni“. Rousseau sublinia că drepturile omului sînt *daruri esențiale* ale naturii, de care nimeni nu se poate atinge în nici un fel.

Această caracteristică explică denumirile frecvent întîlnite în lucrările dedicate drepturilor omului, precum *libertăți necesare, drepturi esențiale, libertăți importante*.

De aceea, atunci cînd sînt explicate libertățile publice se subliniază că ele au importanța cea mai mare atît pentru cetățeni cît și pentru stat și societate în ansamblu, că reprezintă baza pentru toate celelalte drepturi. Deseori libertățile publice sînt definite ca acele drepturi consacrate de constituție și care sînt *determinante* pentru statutul juridic al cetățeanului. Oamenii sînt titularii multor drepturi și libertăți. În viața practică, unele dintre acestea se impun prin importanța lor sporită atît pentru individ cît și pentru societate, devin fundamentale. Revine constituantului misiunea de a face *selecția valorică* și de a proclama ca drepturi fundamentale acele drepturi care s-au impus astfel. Aici stă explicația faptului că într-o anumită perioadă istorică, numărul drepturilor fundamentale este mai mare sau mai restrîns decît în altă perioadă istorică.

c) *Selectate datorită importanței lor*, aceste drepturi sînt înscrise în *acte juridice deosebite*, precum constituții sau declarații de drepturi. Înscrierea lor în Constituție este de fapt *confirmarea juridică* a valorii lor deosebite în raport cu celelalte drepturi umane. Prin aceasta li se conferă o formă și o ocrotire juridică aparte. Înscrierea drepturilor fundamentale în constituții s-a statornicit de mult ca regulă, ea fiind azi de esența conceptului de constituție. Așa se explică de ce drepturile, libertățile și îndatori-

rile fundamentale ale cetățenilor sînt, prin excelență, o instituție a dreptului constituțional și, în mod tradițional, cuprinse în corpul constituției. Este interesant de menționat în acest sens art. 16 din Declarația Drepturilor Omului și Cetățeanului din 26 august 1789, potrivit căruia o societate în care garanția drepturilor nu este asigurată, nici separația puterilor determinată, nu are constituție⁵. De aceea, toate constituțiile au cîte un titlu (capitol) distinct privitor la drepturi și libertăți, sau în cazul în care un asemenea titlu nu este încorporat în chiar textul constituției se face trimitere expresă la declarații de drepturi sau carte.

Plecîndu-se de la aceste trăsături, prin drepturi fundamentale ale cetățenilor (libertăți publice) urmează să înțelegem acele drepturi subiective aparținînd cetățenilor, esențiale pentru viața, libertatea și demnitatea acestora, indispensabile pentru libera dezvoltare a personalității umane, drepturi stabilite prin Constituție și garantate prin Constituție și legi⁶.

Cît privește *îndatoririle fundamentale ale cetățenilor*, ele sînt acele obligații ale cetățenilor, considerate esențiale de către popor pentru realizarea scopurilor societății, înscrise în Constituție și asigurate în realizarea lor prin convingere, iar în caz de nevoie prin forța coercitivă a statului. Îndatorirea fundamentală este o *obligație*, ea presupune din partea cetățeanului îndeplinirea unor cerințe determinate de scopurile societății organizate în stat. Îndatoririle *fundamentale* sînt acele obligații cărora societatea la un anumit moment, le atribuie o valoare sporită, valoare ce se exprimă în regimul juridic special ce li se atribuie. Altfel spus din multitudinea de obligații pe care un cetățean le poate avea, în multitudinea de raporturi juridice – inclusiv cele constituționale – în care intră, numai unele au valoare de îndatoriri fundamentale. Avînd această valoare ele sînt *înscrise* ca atare în constituție. Desigur, asigurarea îndeplinirii îndatoririlor fundamentale, atunci cînd nu sînt îndeplinite normal, de bună voie, revine autorităților publice.

4. *Clasificare*. Necesitatea clasificării, a unei ordini în gruparea și enumerarea drepturilor fundamentale, a apărut numai după ce aceste drepturi au fost proclamate prin declarații de drepturi și mai ales prin constituții. În literatura de specialitate s-au realizat multe clasificări. De aceea va fi foarte greu să le caracterizăm printr-o singură trăsătură pe toate, căci aceste clasificări s-au formulat în epoci diferite, avînd ca suport concepții și legis-

lații diferite. Mai mult chiar, drepturile cetățenești au evoluat atît în ceea ce privește conținutul, cît și sfera lor.

Cea mai autorizată clasificare, pentru vremea sa, se consideră cea dată de Rossi, în timpul cînd în Franța se fonda învățămîntul dreptului constituțional. Astfel, el distingea trei categorii de drepturi: private, publice și politice. O altă clasificare des întîlnită, este cea care prezintă drepturile fundamentale sub două grupe: egalitatea civilă și libertatea individuală. Paul Negulescu împărțea libertățile publice în două categorii și anume: în libertăți primordiale sau primare și libertăți secundare sau complementare. Caracteristic pentru literatura juridică dinaintea celui de al doilea război mondial este faptul că în clasificarea drepturilor nu se cuprindeau nici drepturile social-economice (care, bineînțeles, nu erau proclamate nici prin constituții) și, cu unele excepții, nici drepturile politice, căci plecînd de la faptul că Declarația franceză a drepturilor omului și cetățeanului din 1789 nu vorbea nimic despre „drepturile politice“, se pare că în concepția autorilor acesteia, nu erau socotite drepturi ci modalități de exercitare a unei funcții. Între timp s-au impus noi aspecte privind clasificarea drepturilor cetățenești. Astfel unii le clasifică în *drepturi individuale* și *drepturi colective*. În categoria drepturilor colective sînt incluse dreptul popoarelor la autodeterminare, la eliberarea de sub jugul colonial, dreptul de asociere în sindicate, egalitatea națională, egalitatea între sexe etc., adică unele drepturi care prin sensul și posibilitatea de exercitare rezidă în apartenența la un grup social. În grupa drepturilor individuale sînt incluse dreptul la proprietate, libertatea persoanei, libertatea presei, libertatea conștiinței. Explicații interesante dă cu privire la drepturile individuale și colective Th. C. van Boven, care pleacă de la constatarea în sensul căreia în fapt Declarația Universală a Drepturilor Omului a plasat individul și personalitatea sa la un nivel superior sferei naționale și internaționale. La baza acestui fapt a stat ideea esențială că fiecare ființă umană trebuie să poată beneficia de șanse depline și egale pentru a-și dezvolta personalitatea sa, respectînd drepturile altuia și colectivității în ansamblu. Pe parcurs preocupările au mers spre drepturile colective care sînt prin excelență drepturi ale minorităților și au ca obiect apărarea și dezvoltarea caracteristicilor lor, și dreptul popoarelor la autodeterminare, altfel spus dreptul de a-și determina liber statutul lor politic și de a urma liber dezvoltarea lor economică, socială și culturală. Astfel cele două pacte privitoare la drepturile

omului proclamă un drept colectiv, dreptul tuturor popoarelor de a dispune de ele însele.

Într-o asemenea viziune acesta a fost considerat cel mai important drept al omului. Cu timpul s-a considerat că și drepturile economice și sociale au aspecte colective. Dar, arată Th. Boven, proclamația de la Teheran (1968) exprimă cel mai clar și complet tendința modernă de a considera drepturile omului într-o optică colectivă. Proclamația de la Teheran vorbește în mai multe rânduri de încălcările grave și masive ale drepturilor omului ca urmare a politicii de apartheid și de discriminare rasială, a colonialismului, opresiunilor și conflictelor armate, a discriminărilor pe criterii de rasă, religie, credință, opinii.

Proclamația menționează marea ruptură dintre țările dezvoltate și cele în curs de dezvoltare și care este un obstacol în calea respectului efectiv al drepturilor omului și în rezolvarea problemelor urgente și grave precum analfabetismul și discriminările privitoare la femei. În fapt, spune acest autor, Proclamația de la Teheran reflectă tendința stabilirii unei relații între drepturile omului și problemele politice și economice mondiale. În timp ce Declarația Universală a Drepturilor Omului din 1948 face din individ *figura centrală*, Proclamația de la Teheran consideră mai întâi colectivitatea (grupul) ca victima masivelor încălcări ale drepturilor omului. S-a manifestat deci, în decursul a două decenii o evoluție de la o concepție a drepturilor omului axată pe individ la o concepție axată pe colectivitate.

Unele considerații cu privire la clasificarea drepturilor omului în drepturi individuale și drepturi colective se impun. Clasificările nu sînt operații cu consecințe numai teoretice ci ele au importante consecințe și implicații practice (regimul juridic aplicabil, garanții etc.). Noile clasificări sînt rezultatul unei interesante și vii evoluții istorice, în noi condiții economice și sociale în care viața umană se desfășoară. Aceste clasificări, lucru verificat în istoria instituției, s-au realizat pe diferite criterii și pentru anumite scopuri, printre care și acela de a pune într-o lumină deosebită anumite drepturi. Criteriul științific, verificat al clasificării drepturilor cetățenilor este cel al conținutului acestora, știut fiind că este *riscant* să se dea o clasificare a drepturilor omului fondată pe greutatea sau importanța lor. Se pune deci problema de a preciza ce *criteriu științific* se poate folosi pentru clasificarea drepturilor în drepturi individuale și colective. Din opiniile exprimate ar reieși drept criterii realitatea că *exercițiul* lor implică apartenen-

ța la un colectiv, participarea colectivului etc. Se pune deci accent pe *posibilitatea de realizare* a drepturilor, în ideea generoasă de a găsi noilor drepturi suport științific și juridic. Aceste criterii nu au totuși valoarea criteriului conținutului drepturilor.

În fond toate drepturile și libertățile omului sînt *totodată* afit individuale cît și colective. Aceasta deoarece dreptul fundamental este prin natura sa juridică un drept subiectiv, iar dreptul subiectiv are eficiență și existență numai în cadrul unor raporturi ale subiectului de drept cu alte subiecte de drept (raporturi juridice). Drepturile subiective au importanță și valoare (teoretică și practică) numai într-un context social-statal, într-o colectivitate. Oare pentru Robinson Crusoe, regulile juridice prezentau vreun interes practic în singurătatea sa? Evident că nu. Normele juridice și deci drepturile și obligațiile individului (cetățean, om) prezintă interes și eficiență numai într-o colectivitate, într-o societate care pentru a exista și a se dezvolta își creează reguli și structuri, între care cele juridice, dacă nu cumva sînt chiar decisive, au în orice caz o mare importanță. De aceea omul nu se poate contrapune societății, dar nici nu trebuie topit în aceasta. Relația trebuie corect văzută pentru că altfel există riscul ca un element să fie sacrificat. Or, individualitatea drepturilor pune în valoare universul omului, personalitatea sa. Iată de ce indiferent dacă este vorba de drepturile omului în general sau de drepturile cetățenilor români, titularul dreptului sau al libertății nu poate fi o colectivitate, un grup social, ci este persoana fizică, omul, cetățeanul român pentru cele prevăzute în Constituție. Fiecare drept, fiecare libertate sînt *individuale* prin *titularul* lor. Pe de altă parte nu pot fi puse pe același plan, mai bine zis nu pot fi considerate ca drepturi fundamentale cetățenești, dreptul popoarelor la autodeterminare sau la eliberare de sub jugul colonial. Acestea sînt principii degajate din normele dreptului internațional, sînt drepturi ale popoarelor, națiunilor, au o mare importanță pentru drepturile omului, dar nu trebuie identificate sau confundate cu acestea. Tendința de socializare (colectivizare) a drepturilor omului trebuie privită la adevărata sa valoare și eficiență pentru că o prea mare generalizare a drepturilor omului riscă să ducă la pierderea sensului și rostului pentru care au fost proclamate.

Nu se poate, bineînțeles, ignora interesul practic al drepturilor denumite *colective*, mai ales în viața internațională și desigur nu se poate ignora legătura lor cu drepturile tradiționale. Nu trebuie ignorată nici dezvoltarea în conținut a unor drepturi tradi-

ționale și nici apariția unor drepturi noi. Acestea nu se contrapun drepturilor tradiționale, nu au apărut în dauna acestora ci tocmai pentru dezvoltarea și promovarea lor. Iar clasificările drepturilor nu trebuie să ducă la ierarhizarea lor, la contrapunerea lor sau la scăderea importanței unora dintre ele.

Sintetizând, se impune menționarea și a unei clasificări a drepturilor cetățenești, pe criteriul *modului de realizare*, în drepturi a căror realizare practică se poate înfăptui numai în colaborare cu alții, cu o colectivitate umană, și drepturi individuale. Această clasificare este mai importantă desigur în dreptul internațional, pe plan intern fiind o clasificare mai puțin juridică. Ea face legătura între drepturile colectivităților umane și cele ale indivizilor, pune în valoare noile realități ce s-au impus în lume. Ea exprimă legătura dintre reglementările internaționale și cele interne în domeniul drepturilor omului și cetățeanului.

Privitor la clasificarea drepturilor și libertăților cetățenești se impune menționată ideea în sensul căreia aceasta nu trebuie să fie interpretată ca o *ierarhizare* a lor.

Toate drepturile omului (cetățeanului) au aceeași importanță. Este desigur cert că unele drepturi depind în realizarea lor de altele, că unele drepturi îndeplinesc și funcția de garanții pentru celelalte, că drepturile economice și sociale au un rol deosebit în realizarea dreptului la educație sau a libertăților social-politice.

Lucrurile trebuie deci gândite și teoretizate în ideea promovării și protecției *tuturor* drepturilor.

O altă caracteristică a drepturilor fundamentale este *indivizibilitatea* lor. Nici această caracteristică nu este înlăturată prin clasificarea drepturilor, deoarece clasificarea nu urmărește rupearea, divizarea drepturilor ci dimpotrivă explicarea structurii interioare a sistemului unitar al drepturilor, libertăților și îndatoririlor cetățenilor. Ca atare, în teorie ca și în practică, se impune să se acorde o *importanță egală* drepturilor economice, sociale, culturale, civile și politice.

Toate drepturile omului sînt la fel de importante și formează un *tot unitar*.

Valorificînd cele explicate pînă aici, folosind criteriul *conținutului* drepturilor și libertăților cetățenești, conținut ce determină de altfel și finalitatea acestor drepturi, vom clasifica drepturile și libertățile fundamentale ale cetățenilor români în mai multe categorii. O primă categorie o formează *inviolabilitățile*, adică acele drepturi și libertăți care, prin conținutul lor, asigură viața,

posibilitatea de mișcare liberă, siguranța fizică și psihică, precum și siguranța domiciliului persoanei fizice. În această categorie includem: dreptul la viață, dreptul la integritate fizică, dreptul la integritate psihică, libertatea individuală; dreptul la apărare; dreptul la libera circulație; dreptul la ocrotirea vieții intime, familiale și private; inviolabilitatea domiciliului. A doua categorie este formată din *drepturile și libertățile social-economice și culturale*, adică din acele drepturi și libertăți care prin conținutul lor asigură condițiile sociale și materiale de viață, educația și posibilitatea protecției acestora. În această categorie includem: dreptul la învățătură; dreptul la ocrotirea sănătății; dreptul la muncă și la protecția socială a muncii, dreptul la grevă; dreptul la proprietate; dreptul la moștenire; dreptul la un nivel de trai decent; dreptul la căsătorie; dreptul copiilor și tinerilor la protecție și asistență; dreptul persoanelor handicapate la o protecție specială. O a treia categorie cuprinde *drepturile exclusiv politice*, adică acele drepturi care, prin conținutul lor, pot fi exercitate de către cetățeni numai pentru participarea la guvernare. În această categorie includem: dreptul la vot; dreptul de a fi ales. A patra categorie o formează *drepturile și libertățile social-politice*, adică acele drepturi și libertăți care, prin conținutul lor, pot fi exercitate de către cetățeni *la alegere*, fie pentru rezolvarea unor probleme sociale și spirituale, fie pentru participarea la guvernare. Aceste drepturi și libertăți asigură posibilitatea de exprimare a gândurilor și opiniilor, fapt pentru care deseori sînt denumite libertăți de opinie. În această categorie includem: libertatea conștiinței, libertatea de exprimare, dreptul la informație; libertatea întrunirilor, dreptul la asociere; secretul corespondenței. În fine, a cincea categorie, este formată din *drepturile garanții*, adică din acele drepturi care, prin conținutul lor, joacă în principal, rolul de garanții constituționale. În această categorie includem: dreptul la petiționare; dreptul persoanei vătămate de către o autoritate publică.

În legătură cu clasificarea prezentată se impun cîteva explicații. Această clasificare cuprinde drepturile și libertățile *nominalizate* prin Constituția României. Față de această precizare se observă lesne că nu s-a menționat și *dreptul la azil*, drept prevăzut de către art. 18 (2) din Constituție. Așa cum se știe însă, dreptul de azil nu este în România un drept al cetățenilor români, ci el este un drept al cetățenilor străini și apatrizilor. Menționarea sa

în Constituție este expresia valorii deosebite a acestui drept al omului, drept de îndelungată tradiție.

Apoi, cât privește *ordinea* categoriilor, precum și ordinea enumerării drepturilor și libertăților în fiecare categorie, ea nu trebuie interpretată ca o ierarhizare a acestora. Pe cât posibil am preferat ordinea nominalizării lor în Constituție, de unde și concluzia că această clasificare este perfectibilă și nu o considerăm în afara unor rezerve de ordin științific.

O mențiune aparte se impune în legătură cu *egalitatea în drepturi a cetățenilor*, pentru motivul că nu este considerată aici o categorie distinctă de drepturi. Fără a intra în detalii vom observa că în literatura juridică, reflectându-se desigur starea constituțională, egalitatea în drepturi a cetățenilor a fost considerată (și probabil mai poate fi considerată) ca fiind fie: a) un principiu fundamental; b) o categorie de drepturi; c) un drept politic. În ce ne privește, plecând, desigur, și de la structura Titlului II al Constituției, considerăm egalitatea în drepturi a cetățenilor ca fiind un principiu fundamental pentru întreg domeniul examinat.

NOTE:

¹ Adoptată de către Organizația Națiunilor Unite la 10 decembrie 1948; v. pentru textul Declarației, „Drepturile omului“ nr. 1/1992, p. 26–28.

² În Declarația de independență a Statelor Unite (4 iulie 1776) se arată că toți oamenii se nasc egali, ei sînt dotați de creator cu anumite drepturi; printre aceste drepturi se găsesc viața, libertatea, căutarea fericirii; v. textul Declarației în J. M. Beck, „La Constitution des Etats Units“ Paris, 1923, p. 207 și urm.

³ v. UNESCO, *Les dimensions internationales des droits de l'homme*, Paris, 1980, p. VII.

⁴ v. G. Burdeau, *Les libertés publiques*, Paris, 1966; C.A. Colliard, *Libertés publiques*, Paris, 1982.

⁵ v. textul Declarației în M. Duverger, *Constitutions et documents politiques*, Paris, 1971, p. 9.

⁶ v. I. Muraru, *Drept Constituțional și Instituții Politice*, București, 1991, p. 57.

CAPITOLUL II

Corelația dintre reglementările internaționale și reglementările interne în domeniul drepturilor omului

În ansamblul complex de realități, probleme și deziderate ce preocupă azi omenirea, drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale ale ființei umane ocupă un loc central. O dinamică aparte a cunoscut instituția drepturilor și libertăților fundamentale în ultimele aproape cinci decenii de la crearea Organizației Națiunilor Unite (O.N.U.). Ea și-a găsit expresia în marile documente internaționale care au fost adoptate, între care trebuie menționate Declarația Universală a Drepturilor Omului (1948), Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice (1966), Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale (1966), Actul final al Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa (Helsinki, 1975), Documentul final al Reuniunii de la Viena a reprezentanților statelor participante la Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa (1989), Documentul Reuniunii de la Copenhaga asupra dimensiunii umane a Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa (1990), Carta de la Paris pentru o nouă Europă (1991).

Alături de aceste instrumente internaționale multilaterale au fost adoptate și sînt în vigoare o multitudine de convenții, decla-

rații, principiile, protocoale și altele, prin care se realizează reglementarea anumitor domenii sau sînt adoptate pentru unele categorii de oameni (femei, copii, refugiați, ostateci, prizonieri, etc.). De asemenea, au fost adoptate convenții regionale referitoare la ocrotirea drepturilor omului, care au constituit un pas înainte în acest domeniu. Ele au pus în valoare și prevăd o serie de proceduri și mecanisme juridice eficiente.

Una din problemele majore mai puțin discutate în literatura juridică de drept constituțional este tocmai corelația dintre reglementările internaționale și cele interne în domeniul drepturilor omului. Se pune problema de a ști cum trebuie abordată această corelație și desigur ce consecințe, îndeosebi juridice, rezultă dintr-o asemenea abordare.

O primă problemă discutată în doctrină și care se cere a fi lămurită este aceea a corelației dintre noțiunea de „drepturi ale omului” și cea de „drepturi și libertăți fundamentale” (publice sau cetățenești). În literatura juridică străină au fost formulate opinii care, în principiu, îmbrățișează aceeași concepție.

J. Morange¹ consideră că cele două noțiuni nu se află în același plan și nici nu au același conținut. Drepturile omului reprezintă un minim de prerogative necesare autodeterminării omului, în timp ce drepturile și libertățile publice sînt prerogative care asigură securitatea individului concret și protecția sa, ele fiind adevărate creațe ale lui asupra societății.

G. Burdeau² definește drepturile omului ca prerogative abstracte recunoscute naturii umane, iar drepturile și libertățile publice ca prerogative efective, susceptibile de realizare.

În practica O.N.U.³ prin drepturi ale omului se înțelege acele drepturi care sînt inerente naturii umane și fără de care nu putem trăi ca ființe umane.

În literatura juridică română, I. Deleanu⁴ a formulat punctul de vedere conform căruia drepturile omului se diferențiază de drepturile și libertățile fundamentale și reprezintă drepturi ale oricărei persoane care se află în spațiul suveranității unui stat, indiferent de raportul său cu statul respectiv, iar prin „drepturile cetățeanului” trebuie să înțelegem drepturile specifice acelei persoane care, prin raportul de cetățenie, aparține statului respectiv.

Într-o altă opinie⁵, se exprimă punctul de vedere, conform căruia drepturile omului sînt noțiuni abstracte, generale și reglementate la nivel internațional, proclamarea și garantarea lor efectivă revenind reglementărilor juridice interne din fiecare stat în parte.

Tendința majorității statelor, care este conform principiilor stabilite în Carta O.N.U. este de a se formula drepturile omului pe calea unor instrumente internaționale, urmînd ca realizarea lor să se facă prin reglementări de drept intern, ceea ce presupune ca realizarea și garantarea lor să se facă prin măsuri legislative interne.

Eleonor Roosevelt ⁶, președinta comisiei care a elaborat Declarația Universală a Drepturilor Omului din 1948, arăta că drepturile omului trebuie înțelese prin „lumea individului“, prin cadrul imediat al vieții lui (locul unde trăiește, locul unde muncește sau învață etc.). Dacă asemenea drepturi sînt golite de sens în aceste locuri, ele nu au nici o valoare nicăieri. Fără o acțiune concertă a cetățenilor pentru a asigura aceste drepturi în cadrul imediat al vieții lor, în zadar vom căuta semne de progres în universul în care trăiesc.

În sensul nesubstituirii instrumentelor internaționale în sistemele naționale de drept este și Convenția europeană a drepturilor omului, ea constituind chiar o garanție suplimentară internațională. Astfel, drepturile și libertățile definite în Convenție sînt în primul rînd și mai ales, garanții pentru legislațiile și practicile naționale și pentru puterile publice ale tuturor statelor contractante, care au obligația de a asigura indivizilor, ce țin de jurisdicția lor, posesia efectivă a acestor drepturi și libertăți. Mecanismul internațional de control nu intervine decît în cazul eșecului garanțiilor naționale (art. 25 din Convenție).

În legătură cu această problemă în literatura juridică s-a arătat că procedurile de control internațional au un caracter *limitat* și *derogator*.

În același timp cu analiza diferitelor sisteme de drept, se poate formula o constatare deosebit de importantă și de interesantă conform căreia sistemul internațional are o influență crescîndă asupra dreptului intern prin „pătrunderea“ sa directă în sistemele de drept ale statelor. Se subliniază astfel forța morală a reglementărilor internaționale, faptul că ele se pot impune dacă prin conținutul lor apără valori umane.

Discuțindu-se corelația dintre reglementările internaționale și cele interne în domeniul dreptului omului se motivează temeinic teza în sensul căreia, nu are nimic comun colaborarea internațională cu încercările de a atribui exclusiv individului, calitatea de subiect de drept internațional, de a acredita ideea că individul are aptitudinea și capacitatea de a se adresa direct organizațiilor internaționale pentru ocrotirea și protejarea unor drepturi sau libertăți și pentru formularea unor revendicări.

În prezent, există un palid început convențional – internațional al apariției individului ca subiect de drept internațional. Astfel, printr-un protocol adițional la Convenția europeană a drepturilor omului, adoptat în anul 1990, persoana fizică care a sesizat Comisia europeană a drepturilor omului și care are în continuare numai acest drept poate participa la procedura desfășurată în fața Curții europene pentru drepturile omului, în propriul său proces, dacă Comisia a înaintat Curții litigiul cu care a fost sesizată de persoana fizică respectivă. Cauza persoanei fizice este în continuare susținută, însă, tot de Comisie și nu de individul care a sesizat-o.

Nici din această nouă reglementare nu se poate spune că statele au aderat la ideea recunoașterii individului ca subiect de drept internațional, pentru că acesta în cadrul proceselor desfășurate în fața Curții europene pentru drepturile omului, nu este parte ci participant cu orice alt titlu.

Sintetizând, putem constata că dominantă în ansamblul preocupărilor teoretice, legislative și practice privitoare la drepturile omului este ideea în sensul căreia proclamarea și garantarea efectivă a acestora revine reglementărilor juridice interne din fiecare stat în parte. Aceste drepturi sînt deci efective în măsura în care prin legislațiile interne sînt declarate ca drepturi fundamentale ale cetățenilor și garantate în exercițiul lor în cadrul raporturilor concrete dintre cetățeni și stat. Această idee dominantă dă dimensiunile reale ale direcțiilor în care trebuie să se acționeze și implicit ale mijloacelor, formelor, soluțiilor ce pot fi formulate și folosite, fiind azi o realitate de necontestat că drepturile omului nu au nici un sens decît dacă sînt înscrise în sistemul constituțional, legislativ și judiciar al fiecărui stat.

Corelația reglementărilor interne cu cele internaționale, sporirea preocupărilor și reglementărilor internaționale nu schimbă și nu diminuează cu nimic rolul major al legislației interne în proclamarea și garantarea drepturilor cetățenești, în promovarea și încurajarea drepturilor omului în general. Aceasta pentru că statele și națiunile sînt și rămîn cadrul firesc în care se pot realiza drepturile și libertățile indivizilor. Acest sens dă expresie recunoașterii suveranității statelor, calității lor de membri egali ai comunității internaționale, fiind reflectarea faptului că drepturile și libertățile cetățenești pot fi reale, efective, numai în măsura în care prin constituțiile statelor sînt proclamate și garantate. Acesta le dă în ultimă instanță conținut și eficiență. Dar, și acest lucru este la fel de important, încurajarea și promovarea drepturilor omului implică o permanentă perfecționare a reglementărilor

lor juridice interne din acest domeniu. Catalogul drepturilor și libertăților cetățenești nu este și nu trebuie să fie imuabil, reglementările interne trebuie să cunoască o anumită dinamică în context cu dinamica politică, economică, socială și culturală a fiecărei țări. La aceasta se adaugă progresele înregistrate pe plan internațional, concepțiile și realitățile noi, cu profunde trăsături umaniste și progresiste. Toate implică și o dinamică a reglementărilor juridice interne.

Astfel, Constituția României prevede în art. 11 și art. 20 relația dintre reglementările internaționale și reglementările interne ca un principiu al drepturilor, libertăților și îndatoririlor fundamentale.

NOTE:

¹ J. Morange, *Libertés publiques*, Paris, 1985, p. 10

² G. Burdeau, *op. cit.*, p. 12.

³ v. O.N.U., *Human Rights, Questions and answers*, New York, 1987, p. 4.

⁴ I. Deleanu, *Drept constituțional și instituții politice*, teoria generală, București, 1991, p. 57.

⁵ v. I. Muraru, *op. cit.*, p. 208.

⁶ Eleonor Roosevelt, *Les dimensions internationales des droits de l'homme*, UNESCO, 1978, p. 375.

CAPITOLUL III

Principiile constituționale aplicabile drepturilor, libertăților și îndatoririlor fundamentale ale cetățenilor români

Există anumite reguli fundamentale aplicabile tuturor drepturilor, libertăților și îndatoririlor fundamentale ale cetățenilor. Acestea rezultă fie din capitolul I al Titlului II al Constituției, (art. 15–21), fie din coroborarea dispozițiilor din acest capitol cu dispoziții din alte titluri sau capitole, fie din alte articole, precum din art. 49.

1. *Universalitatea drepturilor, libertăților și îndatoririlor fundamentale.* Este azi îndeobște admis și recunoscut că drepturile și libertățile sînt universale și indivizibile. De aceea și Constituția arată că „Cetățenii beneficiază de drepturile și de libertățile consacrate prin Constituție și prin alte legi și au obligațiile prevăzute de acestea“ – art. 15(1). Universalitatea drepturilor și libertăților se referă atît la sfera propriu-zisă a drepturilor cît și la titularii acestora. Sub primul aspect ea exprimă vocația omului, a cetățeanului pe planul realităților juridice interne ale fiecărei țări, pentru toate drepturile și libertățile. Sub cel de al doilea aspect, universalitatea exprimă ideea că toți cetățenii unui stat se pot bucura de aceste drepturi și libertăți. Desigur, aceasta este o posibilitate juridică, generală și abstractă, recunoscută de către Consti-

tuție fiecărui cetățean. Valorificarea concretă și exercițiul efectiv al acestor drepturi și libertăți sînt de asemenea garantate de Constituție, dar aceasta nu poate fi interpretată decît în sensul că depinde de fiecare cetățean, de capacitățile și eforturile sale, în condițiile conferite de către ordinea constituțională, apropierea rezultatelor exercitării acestor drepturi. Constituția oferă atît șansele cît și mijloacele și garanțiile necesare pentru ca cetățeanul să le poată valorifica.

Constituția răspunde practic exigențelor formulate în preambulurile celor două pacte privitoare la drepturile omului (Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale și Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice). În aceste pacte, pornind de la constatarea că recunoașterea demnității inerente tuturor membrilor familiei umane și a drepturilor lor egale și inalienabile constituie fundamentul libertății, justiției și păcii în lume, se recunoaște că aceste drepturi decurg din demnitatea persoanei umane și se impune statelor obligația de a promova respectul universal și efectiv al drepturilor și libertăților omului.

Universalitatea drepturilor implică și universalitatea îndatoririlor. Este, de altfel, în firescul vieții ca cetățeanul să aibă atît drepturi, cît și obligații față de semenii săi și față de societate. Această regulă este explicit formulată și în cele două pacte internaționale privitoare la drepturile omului care arată că „individul are îndatoriri față de alții și față de colectivitatea căreia îi aparține și este ținut de a depune eforturi în promovarea și respectarea drepturilor recunoscute în pacte“. Acest principiu exprimă pe fond legătura indisolubilă dintre drepturi, libertăți și îndatoriri, interconținutul lor. Într-o viziune largă, și desigur corectă, îndatoririle devin garanții ale drepturilor, pentru că pentru a avea trebuie mai întîi să crezi, să produci, să depui deci eforturi.

Universalitatea astfel cum este concepută prin art. 15 privește drepturile, libertățile și îndatoririle fără deosebire de faptul reglementării lor prin chiar textul Constituției sau prin alte legi.

2. *Neretroactivitatea legii.* Constituția consacră în alin. 2 al art. 15 un principiu de drept de incontestabilă tradiție, actualitate și justiție și anume neretroactivitatea legii. Este fără îndoială recunoscut că o lege, o dată adoptată produce și trebuie să producă efecte juridice numai pentru viitor. Aceasta pentru simplul motiv că legea se adresează subiectelor de drept, permițînd sau interzicînd și, bineînțeles sancționînd atitudinile deviante. Or, este absurd să se pretindă unui om, în general unui subiect de drept, să răspundă pentru o conduită ce a avut-o anterior intrării în vi-

goare a unei legi care reglementează această conduită. Subiectul de drept nu putea să prevadă ce va reglementa legiuitorul, iar comportamentul său este normal și firesc dacă se desfășoară în cadrul ordinii de drept în vigoare. Principiul neretroactivității legii este expres formulat în art. 1 din Codul civil în sensul căruia „legea dispune numai pentru viitor; ea nu are putere retroactivă“, precum și în Codul penal, în art. 11 în sensul căruia „legea penală nu se aplică faptelor, care la data când au fost săvârșite, nu erau prevăzute ca infracțiuni“. Față de principiul potrivit căruia legea produce efecte juridice numai pentru viitor s-au impus în practica juridică și, desigur în legislație, două mari excepții și anume cea privind aplicarea legii penale mai blinde și cea privind legile interpretative. Alineatul 2 al art. 15 prevede excepția legii penale mai favorabile. Cealaltă ipoteză rămâne valabilă, ea fiind însă la dispoziția autorității statale căreia îi revine atribuția interpretării general-obligatorii a legilor. Această ipoteză, însă, nu este în fond o excepție de la neretroactivitatea legii, întrucât interpretarea general-obligatorie, ca orice interpretare de altfel, lămurește înțelesul normei interpretate, dacă nici nu adaugă și nici nu modifică acest înțeles, ci îl clarifică, în funcție de diversitatea situațiilor pe care norma interpretată le reglementează. Deci, prin interpretare se explicitează conținutul pe care norma interpretată l-a avut „ab inițio“. Orice act de aplicare a unei norme de drept presupune interpretarea ei prealabilă, spre a se stabili dacă este sau nu este aplicabilă situației juridice avute în vedere. Interpretarea general-obligatorie asigură obligativitatea unei asemenea interpretări, pentru a curma astfel conflictele de interpretare, produse sau posibile. De regulă, o asemenea interpretare este de competența organului care a emis norma dar aceasta – mai ales dacă este organul legiuitor – poate adăuga la normă, tocmai în scop de clarificare, anumite reguli subsidiare noi; în această ipoteză este necesar însă de distins ceea ce constituie interpretare – *stricto sensu* – de ceea ce reprezintă reguli noi, care, chiar dacă au fost consacrate cu scopul de a asigura o mai riguroasă aplicare a legii, sînt aplicabile numai pentru viitor, lovindu-se de principiul neretroactivității.

Observînd sistemul de drept, în evoluția și actualitatea sa vom consemna că alin. 2 al art. 15 marchează o transformare a unui principiu legal într-unul constituțional. Această transformare are importante semnificații juridice. Astfel, neretroactivitatea legii, ca principiu constituțional, este obligatorie pentru toate ramurile de drept, fără excepție, nu numai pentru acelea care îl prevăd explicit. Apoi, în afara excepției stabilite prin Constituție,

nici o altă excepție nu poate aduce limitări acestui principiu constituțional, orice alte prevederi legale contrarii trebuind a fi considerate neconstituționale și putînd fi atacate pe căile controlului de constituționalitate. Principiul neretroactivității legii se prezintă ca o garanție fundamentală a drepturilor constituționale, în-deosebi a libertății și siguranței persoanei. Valoarea și actualitatea principiului sînt incontestabile și de notorietate, orice atenuare a sa semnificînd o suprimare sau o limitare a drepturilor și libertăților umane.

3. *Egalitatea în drepturi a cetățenilor.* Este principiul constituțional potrivit căruia, cetățenii români fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie sau apartenență politică, avere sau origine socială se pot folosi, în mod egal, de toate drepturile prevăzute în Constituție și legi, pot participa în egală măsură la viața politică, economică socială și culturală, fără privilegii și fără discriminări, sînt tratați în mod egal atît de către autoritățile publice cît și de către ceilalți cetățeni. Acest principiu este consemnat prin art. 16(1) și (2) precum și prin art. 4(2) din Constituție¹. Dacă examinăm conținutul acestui principiu, putem identifica trei aspecte și anume: egalitatea în drepturi a femeilor cu bărbații; egalitatea în drepturi a cetățenilor fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, avere, sau origine socială; egalitatea în drepturi a cetățenilor fără deosebire de religie, opinie sau apartenență politică. Egalitatea în drepturi a cetățenilor privește toate drepturile pe care le au cetățenii români, fără deosebire de faptul dacă ele sînt înscrise în chiar textul Constituției sau în alte acte normative. Totodată, egalitatea în drepturi se manifestă în toate domeniile de activitate. Trebuie reținută de asemenea regula rezultînd din reglementările internaționale potrivit căreia nici o măsură luată în caz de pericol public care amenință existența națiunii, nu poate duce la discriminări întemeiate numai pe rasă, culoare, sex, limbă, religie sau origine socială. Legea garantează ocrotirea egală a tuturor cetățenilor și sancționează discriminările.

Egalitatea în drepturi a femeilor cu bărbații exprimă realitatea că femeile reprezintă jumătate din populația țării și că în toate împlinirile materiale și spirituale este încorporată și munca lor. De aceea, femeile se bucură în mod egal cu bărbații de toate drepturile. Ele pot ocupa în condiții egale cu bărbații orice funcții, iar la muncă egală primesc un salariu egal cu al bărbaților. Egalitatea în drepturi a femeilor cu bărbații este garantată și prin ocrotirea deosebită ce se acordă femeii mame, prin ocrotirea și asistența acordată familiei.

Egalitatea în drepturi a cetățenilor fără deosebire de rasă, naționalitate sau origine etnică, limbă, avere sau origine socială exprimă la nivelul acestei instituții juridice, în principal realitatea că pe teritoriul României, în decursul dezvoltării istorice, s-au așezat, au locuit, au muncit și au luptat cot la cot cu românii și cetățenii de altă naționalitate (minorități naționale) precum romi, maghiari, germani, sârbi, turci, evrei, armeni etc. În unitate cu românii acești cetățeni au luptat pentru dreptate socială, pentru libertate și democrație, pentru cucerirea și apărarea independenței și suveranității României. Toți acești cetățeni se bucură în mod egal cu românii de toate drepturile și libertățile, și-și asumă, tot în mod egal, îndatoririle fundamentale. Cetățenilor români de altă naționalitate li se asigură folosirea limbii materne, cărți, ziare, reviste, teatre, în limba maternă, acces egal cu românii la toate categoriile de munci și funcții. Potrivit art. 6(1) din Constituție, statul recunoaște și garantează persoanelor aparținând minorităților naționale dreptul la păstrarea, la dezvoltarea și la exprimarea identităților etnice, culturale, lingvistice și religioase.

Egalitatea în drepturi a cetățenilor fără deosebire de religie, opinie sau apartenență politică, este de fapt o prelungire a celorlalte două aspecte mai înainte explicate, aici urmărindu-se ca opțiunile politice sau religioase ale oamenilor să nu fie speculate în sensul discriminării în drepturi.

4. *Funcțiile și demnitățile publice pot fi ocupate de persoanele care au numai cetățenia română și domiciliul în țară.* Constituția României stabilește prin art. 16(3) că funcțiile și demnitățile publice, civile sau militare pot fi ocupate de persoanele care au numai cetățenie română și domiciliul în țară. Această regulă este aplicabilă nu numai pentru domeniul drepturilor și libertăților cetățenești, ci și pentru autoritățile publice. Constituția utilizează termenii *funcții* și *demnități publice*. Explicațiile se regăsesc în intenția legiuitorului de a determina cât mai precis sfera de aplicabilitate a principiului. La o analiză atentă se poate lesne observa că misiunea (însărcinarea) de deputat, senator, șef de stat, ministru este totuși altceva decât o funcție publică, atât ca mod de ocupare cât și ca dimensiune de atribuții și bineînțeles ca mod de încetare. Pentru Dreptul constituțional, o asemenea distincție nu este pur terminologică, ea este de fond, pentru că demnitarii nu sînt simpli funcționari publici în sensul strict al dreptului administrativ.

Demnitatea publică exprimă mai mult și este prin excelență o categorie a Dreptului constituțional, această ramură principală a dreptului care se identifică în ansamblul sistemului dreptului nu

numai prin obiectul său de reglementare ci și prin specificul noțiunilor și categoriilor cu care operează. Fără a proceda la delimitări rigide, uneori absurde, va trebui să reținem că funcțiile și demnitățile publice sînt într-o incontestabilă legătură fără însă a se confunda.

Cît privește *funcțiile publice* este fără îndoială că textul constituțional se referă la acelea care presupun exercițiul autorității statale, un statut aparte și mai ales (o condiție, care ni se pare, importantă) acelea pentru ocuparea cărora depunerea jurămîntului potrivit art. 50 din Constituție este obligatorie.

Desigur ocuparea unei funcții sau demnități publice se poate face numai de către persoane care îndeplinesc toate *condițiile legale* cerute (vîrstă, capacitate etc.), la care Constituția impune două condiții de maximă importanță și generalitate și anume: numai cetățenia română și domicilierea pe teritoriul României. Cît privește prima condiție, de a avea *numai cetățenia română*, ea trebuie corelată cu dispozițiile legii române care îngăduie dubla cetățenie. Dacă dubla cetățenie este permisă de către lege sînt însă domenii ale dreptului public, unde interesul societății este de a permite accesul persoanelor care au numai cetățenia română (deci o cetățenie unică).

Așa văzute lucrurile, este clar că în ocuparea unor funcții și demnități publice, care presupun prin excelență sfera guvernării, a exercitării autorității statale, interesul politic și social nu poate admite dubla cetățenie. O altă soluție decît cea avansată de către alin. 3 ar fi în evidentă contradicție atît cu îndeplinirea practică a unor asemenea funcții și demnități, cît și cu alte dispoziții constituționale. Astfel art. 50 din Constituție stabilind că una din îndatoririle fundamentale ale cetățenilor este *fidelitatea față de țară*, în alin. 2 arată că cetățenii cărora le sînt încredințate funcții publice precum și militarii, răspund de *îndeplinirea cu credință* a obligațiilor ce le revin și, în acest scop, vor depune *jurămîntului* cerut de lege. Față de aceste prevederi constituționale, ocuparea unei funcții și demnități publice de către persoane care ar avea dublă cetățenie apare ca o imposibilitate juridică, cumului de fidelitate fiind, prin natura sa o simplă ipocrizie contrară imperatiului moral ce constituie esența de totdeauna a regulilor Dreptului constituțional. O persoană oricît de obiectivă și imparțială ar fi, ocupînd o funcție sau o demnitate publică, nu poate „aparține” decît unui singur stat. În această calitate ea participă la luarea unor decizii în favoarea exclusivă a unui stat și a comunității sale naționale unele măsuri sau decizii avînd, prin excelență, caracter secret (în domeniul militar). Mai mult chiar, aceiași per-

soană participă la luarea de măsuri (hotărâri, decizii) în care interesele unui stat nu sînt convergente cu interesele celui alt stat al cărui cetățean ar fi, pe baza dublei cetățenii. În fine condiția de domiciliere pe teritoriul țării este și ea o condiție firească. Ea se practică în mai toate sistemele constituționale, domiciliul fiind, alături de cetățenie, o garanție a atașamentului persoanei față de țara la guvernarea căreia participă ca demnitar sau ca funcționar public. Totodată trebuie subliniat că prevederile constituționale se referă numai la funcțiile și demnitățile civile sau militare, publice, de unde rezultă că în ce privește ocuparea unor funcții private nu este condiționată de asemenea circumstanțieri ceea ce, desigur nu exclude alte reguli de protecție, în măsura în care sînt necesare.

5. *Protecția cetățenilor români în străinătate și obligațiile lor.* Acest principiu este prevăzut în art. 17 din Constituție. El exprimă faptul că cetățenia română este legătura politică și juridică dintre cetățeni și stat, prin efectele sale, determinînd statutul juridic al persoanei, oriunde s-ar afla ea, atît în interiorul cît și în afara frontierelor. În temeiul acesteia cetățenii români care se află în străinătate au dreptul să apeleze la protecția autorităților române, iar acestea au *obligația constituțională* de a le acorda protecția necesară. De altfel, între state există deja acorduri și convenții care permit și reglează această colaborare juridică.

Modalitățile concrete de acordare a protecției sînt desigur dependente de sistemul juridic, în care regulile cuprinse în principiile și celelalte norme general admise ale dreptului internațional au importanța lor.

Bucurîndu-se de protecția statului român, cetățeanul român care se află în afara frontierelor trebuie însă să-și îndeplinească obligațiile ce-i revin potrivit Constituției și legilor României.

Faptul că el, temporar, se găsește în afara frontierelor României, nu-l scutește de îndeplinirea acestor obligații normale și firești, afară de cazul dacă acestea sînt incompatibile cu absența sa din țară (ca de exemplu obligația de a participa la anumite lucrări impuse de necesitatea înlăturării efectelor unei calamități, în mod firesc nu poate reveni unei persoane pe timpul absenței sale din țară). Important este însă faptul că simpla absență din țară nu-l exonerează pe cetățeanul român, de exemplu, de obligația de a satisface serviciul militar (afară de cazul în care s-ar încadra în excepțiile la care face trimitere art. 52(2) din Constituție) sau de cea de plată a impozitelor pentru imobilul al cărui proprietar este, sau de obligația de creștere, întreținere și educație a copilului său minor etc.

6. *Cetățenii străini și apatrizii se bucură în România de protecție juridică.* Constituția cuprinde și unele reglementări privind străinii și apatrizii aflați pe teritoriul României. Astfel în art. 18 se arată: „(1) Cetățenii străini și apatrizii care locuiesc în România se bucură de protecția generală a persoanelor și a averilor, garantată de Constituție și de alte legi. (2) Dreptul de azil se acordă și se retrage în condițiile legii, cu respectarea tratatelor și a convențiilor internaționale la care România este parte“. Asemenea dispoziții sînt necesare, știut fiind că populația unui stat cuprinde, în afara cetățenilor și străinii și apatrizi. Sistemul juridic și desigur și Constituția nu pot să nu recepteze această realitate și să nu o reglementeze, plecînd de la categoria generală de om (sau de ființă umană), statutul juridic al tuturor persoanelor fizice. În reglementarea constituțională a statutului străinilor și apatrizilor din România se are în vedere: a) străinii și apatrizii, în calitatea lor de *oameni*, au anumite drepturi *naturale, inalienabile și imprescriptibile* (la viață, la demnitate, la libertate, la conștiință); b) din punct de vedere strict juridic, anumite drepturi pot aparține numai cetățenilor români, care, prin cetățenie, sînt atașați destinului statului român.

Există în toate sistemele constituționale, regula potrivit căreia numai cetățenii au drepturi politice (de a alege sau de a fi ales) pentru că numai ei *pot și trebuie* să participe la guvernarea statutului propriu. De asemenea, pentru dobîndirea și exercitarea anumitor drepturi, Constituția sau legile cer, ca o condiție indispensabilă și calitatea de cetățean român. Este suficient să amintim că această calitate este expres cerută pentru a putea fi proprietar de terenuri în România sau pentru ocuparea unei funcții de magistrat. Mai mult, cetățenii proprii nu pot fi extrădați la cererea unui stat străin; c) în afara drepturilor naturale, care aparțin oricărei ființe umane, în calitatea sa de om, există și alte drepturi subiective a căror dobîndire și exercitare, legea nu o condiționează de calitatea de cetățean.

Asemenea drepturi trebuie acordate și străinilor sau apatrizilor care domiciliază sau locuiesc în România.

Este deci de netăgăduit că și străinii și apatrizii trebuie să aibă anumite drepturi și libertăți și, bineînțeles, obligațiile corespunzătoare.

Formularea constituțională este *generoasă și cuprinzătoare*. Practic, străinii și apatrizii din România se pot bucura de toate drepturile și libertățile, afară de acelea pentru care Constituția sau legea impun calitatea de cetățean român.

În mod firesc art. 18 din Constituție reglementează și *dreptul de azil*, știut fiind că azilul este prin excelență un drept care aparține străinilor și apatrizilor. Dreptul de azil cuprinde de fapt găzduirea și protecția statului român acordate acestor persoane deoarece în statul lor de origine sînt urmărite sau persecutate pentru activități desfășurate în favoarea umanității, progresului și păcii. Azilul se acordă numai celor urmăriți pentru activități politice (se mai numește și azil politic) și nu pentru fapte de drept comun. Persoanele cărora li se acordă azil de către România se bucură de toate drepturile și au toate obligațiile, cu excepția celor care aparțin în exclusivitate cetățenilor români. În același timp, aceste persoane nu pot fi extrădate.

Potrivit documentelor internaționale în materie, azilul este un act *pașnic* și *umanitar* și nu poate fi considerat ca un act inamic față de stat.

De asemenea, principalele documente juridice internaționale, precum și practica statelor în acest domeniu, consideră că orice persoană are dreptul de a cere azil și de a obține azilul într-o altă țară. Un asemenea drept nu poate fi invocat de persoanele asupra cărora există rațiuni serioase de a le considera că au comis o crimă contra păcii, o crimă de război, sau o crimă contra umanității, în sensul instrumentelor internaționale care au dispoziții referitoare la asemenea crime. În fine, aprecierea asupra motivației azilului revine statului care-l acordă, în exercițiul suveranității sale².

7. Cetățenii români nu pot fi extrădați sau expulzați din România. Constituția, prin art. 19 stabilește că: (1) Cetățeanul român nu poate fi extrădat sau expulzat din România; (2) Cetățenii străini și apatrizii pot fi extrădați numai pe baza unei convenții internaționale sau în condiții de reciprocitate; (3) Expulzarea sau extrădarea se hotărăște de către justiție. Extrădarea sau expulzarea sînt două măsuri foarte grave care privesc prin excelență libertatea individuală și dreptul la liberă circulație. Este motivul pentru care cele mai generale reguli în acest domeniu sînt cuprinse în chiar corpul Constituției, urmînd ca reglementările de detaliu să fie realizate prin lege. Constituția valorifică o regulă *de tradiție*, care rezultă și din constituțiile străine precum și din documentele juridice internaționale și anume că cetățenii proprii nu pot fi nici extrădați și nici expulzați. Expulzarea sau extrădarea propriului cetățean ar fi o măsură contrară legăturii de cetățenie care implică obligații de protecție pe care statul trebuie să o asigure tuturor cetățenilor săi. În literatura juridică se menționează un singur caz în care această regulă universală azi

nu este aplicabilă și anume între Anglia și Statele Unite ale Americii, între care extrădarea propriilor cetățeni este admisă³. Acest caz, cvasi – singular, este desigur explicabil prin istotia și legăturile sociale și politice deosebite dintre cele două state.

Pot fi deci extrădați sau expulzați numai cetățenii străini și apatrizii.

Extrădarea este instituția juridică ce permite unui stat de a cere altui stat pe teritoriul căruia s-a refugiat unul din cetățenii săi să i-l predea. Ea asigură ca autorii unor infracțiuni mai ales a unor infracțiuni internaționale grave, să nu rămână ne judecați și nepedepsiți, ascunzându-se pe teritoriul altor state. Într-o definiție considerată mai exactă extrădarea este „un act de asistență judiciară interstatală în materie penală care urmărește transferul unui individ urmărit sau condamnat penal, din domeniul celui alt stat”⁴.

Articolul 19 din Constituție nu a nominalizat situațiile în care extrădarea este admisibilă sau nu, un asemenea procedeu fiind dificil de realizat și desigur ineficient. Urmează ca autoritățile care vor avea de rezolvat asemenea probleme să procedeze la o *interpretare și aplicare* a instrumentelor juridice internaționale care privesc direct sau tangențial acest domeniu și desigur a legislației românești. Cîteva reguli însă sînt deja de largă aplicație și, am putea spune, universal recunoscute de sistemele și practicile juridice. Astfel nu se admite extrădarea pentru rațiuni politice, sau atunci cînd persoana în cauză ar putea fi condamnată la moartea ori ar exista riscul de a fi supusă torturii⁵ și altor pedepse sau tratamente crude, inumane sau degradante etc. Extrădarea se admite și se practică în cazurile de piraterie maritimă și aeriană, traficului de femei și copii, traficului de arme, traficului de stupefiante, terorism, genocid etc.

Expulzarea este instituția juridică ce permite autorităților publice dintr-un stat să oblige o persoană (cetățean străin sau apatrizid) să părăsească țara, punînd astfel capăt, în mod silit, șederii acestei persoane pe teritoriul său. Codul nostru penal reglementează expulzarea străinilor în cadrul *măsurilor de siguranță*, adică acele măsuri care au ca scop înlăturarea unei stări de pericol și preîntîmpinarea săvîrșirii faptelor prevăzute de legea penală și care se iau față de persoanele care au comis fapte prevăzute de legea penală (vezi art. 111, 112 și 117 Cod penal). Așa cum se arată de altfel în literatura juridică măsura expulzării se ia de regulă pentru ocrotirea ordinii de drept, fiind motivată de considerații de ordin politic, economic, juridic, menționîndu-se în acest context tulburări ale ordinii publice, acțiuni contrare legii sau ac-

țiunii politice contra siguranței statului, ofense aduse statului de reședință sau unui stat străin⁶.

În dreptul internațional s-au stabilit totuși unele reguli privind expulzarea în sensul că executarea deciziei de expulzare să nu fie inutil brutală, rapidă sau vexatorie, iar expulzatului să i se lase dreptul de a alege statul spre teritoriul căruia urmează să fie expulzat, adică expulzarea să se facă cu respectarea drepturilor inerente persoanei⁷. În mod firesc aceste reguli în măsura în care sînt consemnate în pacte, convenții sau protocoale la care România este parte, fac parte din dreptul intern (potrivit art. 11 din Constituție) și sînt aplicabile în domeniul expulzării.

Constituția stabilește prin art. 19 și regula în sensul căreia extrădarea se poate decide numai în baza unei convenții internaționale sau condiții de reciprocitate. Sînt două condiții care stabilesc temeiul juridic al extrădării, condiții cu vechime în sistemul juridic.

De altfel, Codul penal român în art. 9 stabilește și el că extrădarea „se acordă sau poate fi solicitată pe bază de convenție internațională, pe bază de reciprocitate și, în lipsa acestora, în temeiul legii“. Desigur norma penală se referă și la situația în care autoritățile române solicită extrădarea.

Unele explicații sînt necesare în legătură cu ultimul alineat al art. 19 din Constituție, care stabilește că *numai justiția* poate hotărî extrădarea sau expulzarea. Vom observa că în istoria acestor două instituții, decizia a revenit autorităților administrative⁸, limitarea controlului judiciar fiind explicată, mai ales în ce privește expulzarea prin aceea că ea răspunde în general unor motive de oportunitate, care nu pot fi supuse aprecierii judecătorului. Așa cum am remarcat deja, față de realitatea ca ambele măsuri aduc atingeri grave unor libertăți fundamentale, este normal ca justiția să decidă, pentru că în structura și sistemul Constituției României justiția este unul din garanții (poate cel mai puternic și mai eficient) al drepturilor și libertăților constituționale. Iar potrivit art. 18 din Constituție cetățenii străini și apatrizii care locuiesc în România se bucură de protecția generală a persoanelor, garanțată de Constituție și de alte legi. Credem că nu este lipsită de interes menționarea art. 7 din Declarația privind drepturile omului aparținînd persoanelor care nu posedă naționalitatea țării în care locuiesc (ONU, 13 decembrie 1985) care stabilește că „un străin care se găsește legal pe teritoriul unui stat nu poate fi expulzat decît în executarea unei decizii luate conform legii, afară dacă rațiuni imperioase de securitate națională nu se opun, el trebuie să aibă posibilitatea de a valorifica motivele contrare expulzării sale

și de a cere examinarea cazului său de către autoritatea competentă, sau de una sau mai multe persoane special desemnate de anumită autoritate, fiind reprezentat în acest scop. Expulzarea individuală sau colectivă a străinilor ce se găsesc în această situație pentru motive de rasă, culoare, religie, cultură, de origine națională sau etnică este interzisă.“

8. *Prioritatea reglementărilor internaționale.* Constituția României prin art. 20 stabilește un principiu de incontestabilă actualitate⁹, și care exprimă într-o viziune modernă corelația dintre dreptul internațional și dreptul intern, cu aplicația sa specifică în domeniul drepturilor constituționale.

Prima regulă ce rezultă din art. 20 al Constituției este în sensul interpretării și aplicării dispozițiilor privind drepturile și libertățile cetățenești în *concordanță* cu prevederile tratatelor internaționale la care România este parte. Este nominalizată Declarația Universală a Drepturilor Omului, adoptată la 10 Decembrie 1948, iar în ce privește celelalte documente internaționale se vorbește de *pacte* și *tratate* deși într-o viziune largă, științifică, pactele sînt tratate. Explicația acestui limbaj al art. 20 din Constituție stă în atașamentul pe care România îl proclamă explicit mai întîi față de Declarația Universală a Drepturilor Omului, acest document de început și de referință în domeniu, care a marcat începutul unei ere noi în proclamarea și protecția drepturilor omului. În ideea de a se marca atașamentul și respectul față de cele două pacte și anume Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale și Pactul cu privire la drepturile civile și politice (adoptate și deschise semnării, ratificării și adeziunii la 16 decembrie 1966, ratificate de către România în 1974, și intrate în vigoare la 3 ianuarie 1976 și respectiv 23 martie 1976), în textul art. 20 s-a menționat și cuvîntul *pactele*.

Cea de a doua regulă acordă *prioritate* reglementărilor internaționale, desigur celor cuprinse în tratate ratificate de România, în situația în care s-ar ivi anumite nepotriviri, contradicții, conflicte – *neconcordante* – între ele și reglementările interne. Trebuie menționat că această prioritate este acordată numai reglementărilor din domeniul drepturilor omului, ea nu este aplicabilă altor domenii.

Soluția constituțională dată de art. 20 exprimă nu numai atașamentul față de reglementările internaționale ci și marea *receptivitate* față de *dinamica posibilă și previzibilă*. În domeniul drepturilor omului sînt încă multe lucruri de înfăptuit care presupun colaborarea între state și care se vor realiza prin tratate internaționale.

Deschiderea României spre Europa și spre comunitatea internațională este astfel constituțional garantată prin art. 20. Această soluție este o soluție modernă, ea se regăsește în Constituțiile Franței (art. 55), Spaniei (art. 96 și art. 93 care permite atribuirea de competențe constituționale unor organizații sau instituții internaționale), desigur în formulări specifice și nuanțate.

Dispozițiile art. 20, în perspectiva aplicării lor, implică două consecințe majore. O primă consecință privește chiar pe legiuitor, care va trebui întotdeauna și obligatoriu să verifice dacă proiectele de legi pe care le discută și le adoptă se corelează cu tratatele internaționale la care România este parte. O a doua consecință privește autoritățile publice competente a negocia, încheia și ratifica tratatele internaționale, care vor trebui să manifeste o atenție sporită în observarea corelației dintre prevederile actului internațional și dreptul românesc, iar în situații mai dificil de depășit să se folosească procedeele rezervelor sau declarațiilor.

O problemă ce se poate ridica în legătură cu art. 20 din Constituție este aceea de a ști care-i soluția în cazul în care unele reglementări internaționale ar contraveni Constituției? Sub acest aspect câteva exemple din dreptul comparat sînt interesante. Astfel Constituția Franței, în art. 54 prevede că „Dacă Consiliul Constituțional, sesizat de către Președintele Republicii, de către Primul Ministru sau de către Președintele uneia sau alteia dintre adunări a declarat că un angajament internațional cuprinde o clauză contrară Constituției, autorizația de ratificare sau de aprobare nu poate interveni decît după revizuirea Constituției“. Iar Constituția Spaniei prevede în art. 95 că „încheierea unui tratat internațional conținînd dispoziții contrare Constituției va trebui precedată de o revizuire a acesteia“. Sub acest aspect art. 20 din Constituția României tace. Cum trebuie explicată o asemenea tăcere? Este clar că supremația Constituției, ocrotită explicit prin art. 51, nu permite ratificarea unui tratat internațional care ar contraveni prevederilor sale. În sistemul dreptului românesc, prevederile tratatelor internaționale nu pot fi situate, sub aspectul forței lor juridice deasupra prevederilor Constituției. De aici rezultă obligația *constituțională* pentru autoritățile competente în negocierea și încheierea tratatelor internaționale de a observa concordanța lor cu Constituția. Dacă textele unor tratate internaționale ce se negociază conțin asemenea prevederi, ratificarea lor se poate face fie cu rezervele corespunzătoare, fie numai după ce Constituția este revizuită potrivit art. 147 și 148.

9. *Accesul liber la justiție*¹⁰. În sistemul Constituției României, justiția a devenit una dintre garanțiile exercitării efective a drepturilor și libertăților cetățenești. Acest rol se motivează prin locul autorităților judecătorești în sistemul puterilor statale și prin funcțiile lor. Justiția se înfăptuiește în numele legii, de către judecători care sînt independenți și se supun numai legii. Raportarea activității judecătorești numai la lege asigură tocmai aplicarea necondiționată a legii și numai a legii. Funcțiile justiției sînt de a interpreta și aplica legile la cazurile concrete, de a judeca și a aplica sancțiuni, de a face dreptate. Realizarea corectă a acestor funcții este asigurată de regulile de desfășurare a activității de judecată printre care menționăm publicitatea, oralitatea și contradictorialitatea dezbaterilor, obligația de motivare a hotărîrilor, posibilitatea exercitării căilor de atac, etc. Potrivit acestui principiu, oricine are acces la justiție: cetățeanul român, cetățean străin sau apatrid.

El permite accesul la justiție pentru apărarea oricărui drept sau libertate și a oricărui interes legitim, fără deosebire dacă acestea rezultă din Constituție sau din alte legi.

S-ar putea pune întrebarea de ce în Constituție se folosește exprimarea „*interese legitime*”? Nu ar fi aceasta o restrîngere a posibilității de a acționa în justiție și deci nu ar fi fost suficient doar termenul *interese*? Explicația este simplă. Constituția și legile nu apără și nu garantează orice interese, ci numai acele interese care se întemeiază pe drept, pe cutumă, în general, pe izvoarele de drept. Interesele nelegitime nu pot și nu trebuie ocrotite, ele fiind contrare legalității și statului de drept. Art. 21 din Constituție implică o corectă delimitare între dreptul la acțiune în justiție și obligația constituțională de ocrotire a drepturilor, libertăților și intereselor legitime. Este subînțeles că accesul liber la justiție permite depunerea oricărei cereri a cărei rezolvare este de competența autorităților judecătorești. Caracterul legitim sau nelegitim al pretențiilor formulate în acțiunea în justiție va rezulta numai în urma judecării pricinii respective și va fi constatat prin hotărîrea judecătorească. Folosind exprimarea „*interese legitime*” textul constituțional nu pune o condiție de admisibilitate a acțiunii în justiție, ci obligă justiția să ocrotească numai interesele legitime.

Posibilitatea sesizării justiției pentru apărarea drepturilor, libertăților și a intereselor legitime se poate realiza fie pe calea acțiunii directe fie prin orice altă cale procedurală, inclusiv pe calea excepției de neconstituționalitate, menționată de către

art. 144, lit. c. din Constituție. Trebuie să adăugăm că accesul liber la justiție fiind garantat chiar prin Constituție, precizarea din art. 21(2) din Constituție în sensul căreia nici o lege nu poate îngreuna exercitarea acestui drept, este firească.

10. *Caracterul de excepție al restrîngerii exercițiului unor drepturi sau al unor libertăți.* Declarația Universală a Drepturilor Omului, cele două pacte internaționale privitoare la drepturile omului, alte documente juridice internaționale admit existența unor limitări și restrîngereri, în legătură cu exercițiul drepturilor și libertăților umane. Legitimitatea unor astfel de reguli stă în chiar conceptul de libertate. De altfel chiar Declarația drepturilor omului și cetățeanului (Franța, 1789) arată prin art. 4 că „Libertatea constă în a putea face tot ceea ce nu dăunează altuia. De asemenea exercițiului drepturilor naturale ale fiecărui om nu are alte limite decît pe cele care asigură celorlalți membri ai societății să se bucure de aceleași drepturi. Aceste limite nu pot fi determinate decît de lege.“

De asemenea, din cele două pacte internaționale rezultă pentru legislațiile interne, posibilitatea limitării sau restrîngerii exercițiului unor drepturi și libertăți. În pacte, asemenea prevederi nu sînt grupate într-un text unic. Ele se regăsesc formulate la anumite drepturi și libertăți, în funcție de conținutul acestora. Din examinarea acestor prevederi¹¹ rezultă că limitările și restricțiile sînt posibile dacă: sînt expres prevăzute de lege; sînt necesare într-o societate democratică pentru a proteja securitatea națională, ordinea publică, sănătatea sau morala publică, drepturile și libertățile celorlalți etc.; sînt proporționale cu cauza care le-a determinat. De asemenea, din pacte rezultă că limitările trebuie să fie exclusiv în vederea favorizării binelui general într-o societate democratică, că anumite restricții legale pot fi impuse pentru membrii forțelor armate și poliției. În fine pactele internaționale stabilesc că exercițiul drepturilor și libertăților comportă obligații și responsabilități speciale.

Constituția României, receptînd aceste reglementări internaționale, folosește un procedeu simplu și eficient și anume exprimarea tuturor acestora într-un unic articol. Astfel art. 49 permite restrîngerea exercițiului unor drepturi și libertăți cetățenești, dar numai ca *excepție* și desigur numai *condiționat*. Potrivit textului menționat restrîngerea se poate înfăptui *numai prin lege*. Chiar legea poate face acest lucru numai *dacă se impune* după caz pentru: apărarea siguranței naționale, a ordinii publice, a sănătății ori a moralei publice, a drepturilor și a libertăților

cetățenilor; desfășurarea instrucției penale; prevenirea unei calamități naturale ori ale unui sinistru deosebit de grav. Altfel spus Constituția limitează chiar legea de restrângere doar la anumite situații clar definite și de o incontestabilă importanță. Aceste situații nominalizate de către art. 49 implică apărarea unor valori sociale și umane care prin rolul lor pot legitima măsuri de natura celor menționate. În fine art. 49 impune aici alte două condiții care desigur sînt cumulative, și anume ca restrîngerea să fie *proporțională* cu situația care a determinat-o și să nu aducă atingere existenței dreptului sau a libertății.

NOTE:

¹ Art. 16 alin. (1) și alin. (2), are următorul conținut:

(1) *Cetățenii sînt egali în fața legii și a autorităților publice, fără privilegii și fără discriminări.*

(2) *Nimeni nu este mai presus de lege.*

² v. mai ales art. 14 din Declarația Universală a Drepturilor Omului, precum și Declarația asupra azilului teritorial, adoptată de O.N.U. la 14 decembrie 1967.

³ G. Geamănu, *Dreptul internațional penal și infracțiunile internaționale*, București, 1977, p. 217.

⁴ v. G. Geamănu, *Drept internațional public*, vol. I, București, 1981, p. 389, precum și bibliografia acolo citată.

⁵ Potrivit art. 3(1) al Convenției contra torturii și altor pedepse sau tratamente crude, inumane sau degradante adoptată de O.N.U. la 10 decembrie 1984 nici un stat parte „nu va expulza, nu va da înapoi, nici nu va extrăda o persoană către un stat în care există motive serioase a crede că ea riscă de a fi supusă torturii“. În materia extrădării există multe tratate bilaterale, cu conținut aproape identic, precum și un tratat multilateral și anume Tratatul european de extrădare, adoptat de Consiliul Europei în anul 1957.

⁶ v. Grigore Geamănu, op. cit., p. 389.

⁷ *Ibidem*, p. 389.

⁸ Pe larg v. și C. A. Colliard, op. cit., p. 334–338 și 341–342.

⁹ Art. 20 are următorul conținut:

(1) Dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile cetățenilor vor fi interpretate și aplicate în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și cu celelalte tratate la care România este parte.

(2) Dacă există neconcordanțe între pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului, la care România este parte și legile interne, au prioritate reglementările internaționale.

¹⁰ Acest principiu este explicat, formulat prin art. 21 din Constituție care are următorul conținut:

(1) Orice persoană se poate adresa justiției pentru apărarea drepturilor, a libertăților și a intereselor sale legitime.

(2) Nici o lege nu poate îngrădi exercitarea acestui drept.

¹¹ v. Pactul internațional cu privire la drepturile economice sociale și culturale, îndeosebi art. 4, 8 (1, a, c), 8 (2); Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, îndeosebi art. 4(1); 12, 18(3), 19(3), 22(2).

CAPITOLUL IV

Inviolabilitățile

1. *Dreptul la viață și la integritate fizică și psihică.* Articolul 22 din Constituție¹ reglementează și garantează, pentru prima dată în mod expres, trei drepturi fundamentale care, deși sînt strîns legate între ele, nu pot fi confundate din punctul de vedere juridic. Aceste drepturi fundamentale sînt dreptul la viață, dreptul la integritate fizică și dreptul la integritate psihică.

Dreptul la viață a fost consacrat încă din primele declarații de drepturi. Declarația de independență a Statelor Unite ale Americii din 4 iulie 1776 evidențiază că toți oamenii sînt făcuți de Creator cu anumite drepturi inalienabile; printre aceste drepturi se găsește viața. Guvernanții sînt aleși de oameni pentru a garanta aceste drepturi. Declarația Universală a Drepturilor Omului stabilește în art. 3 că „Orice om are dreptul la viață, libertate și la inviolabilitatea persoanei“, iar Pactul cu privire la drepturile civile și politice prevede în art. 6, pct. 1 că „Dreptul la viață este inerent persoanei umane. Acest drept trebuie ocrotit prin lege. Nimeni nu poate fi privat de viața sa în mod arbitrar“.

Acest drept figurează și în alte importante instrumente internaționale și anume în Convenția europeană pentru protecția drepturilor omului și libertăților fundamentale (art. 2) și Proto-

colul nr. 6 privind abolirea pedepsei cu moartea la această Convenție, în Documentul Reuniunii de la Copenhaga a Conferinței pentru dimensiunea umană a C.S.C.E. (pct. 16.7 și 17.1).

În unele constituții dreptul la viață nu apare în mod expres formulat deși acestea, prin reglementările lor, urmăresc ocrotirea vieții. În această categorie se pot grupa toate constituțiile României, cu excepția celei actuale și Constituțiile Franței, Italiei, Suediei.

Majoritatea constituțiilor prevăd, însă, expres și explicit dreptul la viață, fiind surprinse și elementele esențiale ce îl caracterizează².

În aprecierea reglementărilor constituționale trebuie avute în vedere accepțiunile dreptului la viață.

Într-o accepțiune restrânsă, dreptul la viață privește viața persoanei numai în sensul ei fizic.

Într-o accepțiune largă viața persoanei (dreptul la viață) este privită ca un univers de fenomene, fapte, cerințe ce se adaugă, permit și îmbogățesc existența fizică.

Constituția României se referă la accepțiunea restrânsă a dreptului la viață, această soluție fiind mai eficientă din punctul de vedere juridic.

Elementele definitorii, constituționale ale dreptului la viață, se concretizează, în primul rând, în faptul că nimeni nu poate fi privat de viața sa în mod arbitrar. În acest sens, art. 22(3) din Constituție interzice pedeapsa cu moartea³. Interzicerea pedepsei cu moartea exprimă tendința dominantă existentă azi în lume, prezentă în documente juridice, politice de înlăturare a acestei sancțiuni. Pedeapsa cu moartea produce efecte ireparabile, istoria dovedind că de foarte multe ori ea a fost efectul unor grave erori judiciare⁴.

Prin aceste dispoziții în Constituție se realizează o corelație indiscutabilă cu Protocolul facultativ al Pactului internațional cu privire la drepturile civile și politice, vizînd abolirea pedepsei cu moartea, protocolul care a fost ratificat de România fără rezerve⁵.

Interdicția prevăzută de art. 22(3) din Constituție este absolută nefiind posibilă nici o excepție.

Corelativ dreptului la viață, statului îi revin unele obligații și anume: asigurarea unor condiții minime de existență și de viață decentă, protecția mediului în care se desfășoară viața, asigurarea mijloacelor necesare pentru ocrotirea sănătății cetățeanului.

Dreptul la viață presupune importante și complexe consecințe în legislația statelor și anume: atitudinea care trebuie adoptată față de eugenie, incriminarea genocidului, problema avortu-

lui, modul de reglementare a transplantului de organe, admiterea sau respingerea euthanasiei, incriminarea orthotanasiei⁶.

Dreptul la integritate fizică este expres prevăzută în formula-rea constituțională, care este comună cu cea a dreptului la viață și care evidențiază strânsă legătură dintre aceste două drepturi. Corelat acestui drept există obligația autorităților publice de a asigura exercitarea lui, exercitarea care este garantată de Constituție. Orice atingere adusă integrității fizice a persoanei trebuie sancționată de lege. În același timp, dacă atingerea integrității fizice se impune în anumite situații, de ordin social, ea trebuie prevăzută de lege în condițiile art. 49 din Constituție.

Dreptul la integritate psihică este și el garantat și ocrotit de Constituție în același art. 22(3). Reglementarea este determinată de faptul că în Constituție omul este privit – sub aspect juridic – ca fiind un complex de elemente componente în care psihicul ocupă un loc foarte important și în care acesta nu poate fi despărțit de fizic. Mutilarea uneia sau alteia dintre integrități o poate afecta pe cealaltă și este contrară drepturilor omului. Aceasta este și motivul pentru care în multe documente internaționale sînt condamnate practicile care aduc atingeri celor două integrități.

Respectul vieții, al integrității fizice și al integrității psihice implică în mod firesc interzicerea torturii, a pedepselor sau tratamentelor inumane ori degradante, ceea ce o face în mod expres Constituția în art. 22(2). Practicarea unor asemenea procedee și tratamente este o încălcare a demnității și personalității omului și amintește de obiceiuri primitive, care trebuie repudiate și reprimite de lege. Prin reglementarea constituțională se realizează concordanța necesară cu Declarația Universală a Drepturilor Omului (art. 5), Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice (art. 7) și mai ales cu Convenția contra torturii și altor pedepse sau tratamente crude, inumane sau degradante, adoptată de Adunarea Generală a ONU în 10 decembrie 1984⁷.

Convenția prevede în art. 1 pct. 1 o dispoziție aplicabilă în sistemul nostru de drept potrivit art. 11 alin. 2 din Constituție, conform căreia nu este tortură „durerea sau suferințele rezultînd exclusiv din sancțiunile legale, inerente acestor sancțiuni sau ocazionate de ele“.

Tot în temeiul prevederilor constituționale (art. 11 și art. 20), definiția torturii cuprinsă în Convenție nu poate restrînge eventualele dispoziții de mai largă cuprindere conținute în alte instrumente internaționale sau legi naționale. Convenția conține recomandările necesare, care ar trebui introduse în dreptul intern al

statelor, în vederea aplicării acesteia. În acest scop, în art. 2 pct. 1, Convenția cuprinde angajamentul statelor de a lua măsurile legislative, administrative, judiciare și alte măsuri eficiente pentru a împiedica săvârșirea de acte de tortură, aplicarea de pedepse sau tratamente crude, inumane sau degradante, pe teritoriul ce se află sub jurisdicția lor. Art. 22(2) din Constituția României realizează corelarea clară, necesară și eficientă cu aceste instrumente internaționale.

Dispozițiile art. 22 se corelează și cu alte dispoziții din Constituție, dar mai ales cu art. 1(3), art. 20, art. 23, art. 27.

Detalierea conținutului dispozițiilor și mai ales a garanțiilor indispensabile dreptului la viață, la integritate fizică și psihică ale persoanei revine legislației, mai ales celei penale.

2. *Libertatea individuală.* Istoria îndelungată și sinuoasă a acestui drept, reglementat în art. 23 din Constituție⁸, permanentele conflicte ce au intervenit și intervin între lege și teorie, pe de o parte, și practica autorităților publice, pe de altă parte, au impus formularea unor reguli constituționale clare, a căror aplicare să nu fie stîmjenită de interpretări și speculații.

Libertatea individuală și-a găsit consacrară de timpuriu în britanicul *Habeas Corpus Act* din 1679, în *Petition of rights* din 1688, în Declarația franceză a drepturilor omului și cetățeanului din 1789 și în Declarația Universală a Drepturilor Omului din 1948, mai ales sub forma unor proceduri de protecție a individului. Procedura de „habeas corpus“ presupunea la origine dreptul persoanei arestate de a-i fi adus, în cel mult 24 de ore, corpul, în fața autorității judecătorești, pentru ca judecătorii să verifice cauzele detențiunii (arestării), în vederea protejării dreptului persoanei la libertate. În urma judecății, judecătorul trebuia să decidă dacă arestatul rămîne în detenție sau nu. Eliberarea se putea face cu sau fără cauțiune, iar rearestarea era de neconceput pentru aceleași fapte. Neexecutarea deciziei judecătorești de eliberare era sancționată cu amendă. Decizia se executa în trecut într-o perioadă de timp proporțională cu distanța dintre sediul autorității judecătorești și locul închisorii. Elemente ale procedurii „habeas corpus“ au existat și anterior acestor reglementări⁹.

Caracterizînd acest drept Blackesione arată că „Păstrarea dreptului de libertate personală este de cea mai mare importanță pentru cetățeni, pentru că dacă s-ar lăsa în puterea vreunui magistrat, fie chiar celor mai înalți, să închidă în mod arbitrar pe cine ar vrea el sau agenții lui, s-ar nimici toate celelalte drepturi și imunități. Atacuri nedrepte, arbitrare din partea magistraților chiar asupra vieții sau proprietății sînt mai puțin periculoase pen-

tru comunitate decît cele îndreptate contra libertății personale a supusului. A răpi unui om viața, a-i confisca cu violență averea fără să fi fost condamnat la judecată, ar fi un act de despotism așa de mare, așa de notoriu, încît imediat ar transmite alarma tiraniei în tot regatul, dar arestarea unei persoane, zvrîindu-l în mod secret în închisoare, unde suferințele lui sînt necunoscute sau uitate, e un act mai puțin public, mai puțin impresionant și prin urmare mult mai periculos¹⁰. Aceeași motivație a stat la baza Revoluției franceze și a Declarației ce i-a urmat în anul 1789¹¹.

În prezent, libertatea persoanei este prevăzută în constituțiile a peste 40 de state ale lumii.

În practica și literatura de specialitate această inviolabilitate este denumită în mod diferit și anume: „dreptul la siguranță individuală”¹², „dreptul la libertate și la securitatea persoanei”¹³, sau „libertatea individuală”¹⁴. Constituția a ales denumirea „libertate individuală” care este de tradiție¹⁵ constituțională în țara noastră.

Art. 23 din Constituție folosește două exprimări și anume cea de libertate individuală și de siguranță a persoanei.

Libertatea individuală privește libertatea fizică a persoanei, dreptul său de a se putea comporta și mișca liber, de a nu fi ținut în sclavie sau în orice altă servitute, de a nu fi reținut, arestat sau deținut decît în cazurile și după formele expres prevăzute de Constituție și legi.

Pentru înțelegerea noțiunii constituționale de libertate individuală, trebuie să plecăm de la faptul că aceasta nu este și nu poate fi absolută ceea ce înseamnă că ea se realizează în coordonatele impuse de ordinea constituțională, sau mai larg de ordinea de drept. Încălcarea acestor coordonate de către oricine îndreptățește autoritățile publice la intervenție, la represiune.

Măsurile luate de autoritățile publice pentru restabilirea ordinii de drept, de represiune sînt și trebuie să fie, la rîndul lor, condiționate și clar delimitate, astfel încît libertatea individuală să fie respectată și nici o persoană care este inocentă să nu fie victima unor abuzuri.

Ansamblul garanțiilor care protejează persoana în situațiile în care autoritățile publice, în aplicarea constituției și a legilor, iau anumite măsuri care asigură libertatea individuală, garanții care asigură ca aceste măsuri să nu fie ilegale, se constituie în noțiunea de siguranță a persoanei. Acest sistem de garanții permite realizarea tragerii la răspundere a celor vinovați, dar în același timp asigură ocrotirea juridică necesară.

În literatura juridică¹⁶ a fost prezentat acest sistem de garanții, care ar putea fi format din următoarele măsuri esențiale: pre-

cizarea strictă și legală a condițiilor în care persoana poate fi acuzată, reținută sau arestată; impersonalitatea legii; reglementarea principiului legalității incriminării și a pedepsei; consacarea prezumției de nevinovăție; aplicarea principiului neretroactivității sau ultraactivității (cu excepția legii penale mai blânde); remiterea integrală a funcției represive către instanțe, dacă prin măsura de aplicat se afectează libertatea individuală; garantarea independenței judecătorilor; consacarea dreptului la apărare; instituționalizarea unei proceduri penale în măsură de a satisface exigențele legalității și ordinii constituționale.

Noțiunea de libertate individuală are o sferă de cuprindere și o generalitate mai mare decât cea a siguranței persoanei. Siguranța persoanei poate fi privită ca o garanție a libertății individuale, ea privind legalitatea măsurilor ce pot fi dispuse de către autoritățile publice, în cazurile și condițiile prevăzute de lege.

Articolul 23 din Constituție stabilește condițiile în care se pot realiza perchezițiile, reținerile și arestările, care formează o parte din conținutul libertății individuale, și anume că acestea pot fi dispuse numai în cazurile și cu procedura prevăzută de lege. Același articol consacră prezumția de nevinovăție, potrivit căreia, pînă la rămînerea definitivă a hotărîrii de condamnare persoana este considerată nevinovată și legalitatea pedepsei, în temeiul căreia, nici o pedeapsă nu poate fi stabilită sau aplicată decât în condițiile și în temeiul legii.

3. *Dreptul la apărare.* Dreptul la apărare este reglementat în art. 24 din Constituție și este un drept fundamental de tradiție în istoria instituției drepturilor și libertăților cetățenești. În unele constituții acest drept nu este reglementat distinct de libertatea individuală, fiind considerat ca principiu de realizare a justiției (de exemplu în toate constituțiile anterioare ale României, și constituțiile Greciei, Egiptului, Portugaliei, Finlandei, Spaniei, Germaniei, Olandei, Italiei, Franței, Chinei, Norvegiei, Danemarcei etc.). În alte constituții acest drept este reglementat distinct, cum este și cazul Constituției actuale a României.

Locul distinct al acestui drept este între inviolabilități care constituie o parte a drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățeanului. Părțile într-un proces au dreptul de a fi asistate de un avocat ales sau numit din oficiu. Există procese în care asistența unui avocat este obligatorie, motiv pentru care dacă partea nu și-a ales un avocat, autoritatea publică competentă are îndatorirea de a desemna un avocat pentru apărarea persoanei în cauză.

4. *Dreptul la liberă circulație.* Dreptul la liberă circulație reglementat de art. 25 din Constituție¹⁷ este un drept fundamental nou, care asigură libertatea de mișcare a cetățeanului.

Acest drept este reglementat și în alte constituții ca de exemplu cea a Spaniei, Olandei, Suediei, Greciei, Germaniei, Italiei, Argentinei etc.

Textul constituțional reglementează două aspecte ale acestui drept și anume: libera circulație pe teritoriul României și libera circulație a cetățenilor români în afara acestuia.

Cele două aspecte ale acestui drept valorifică câteva reguli care rezultă din instrumentele internaționale în materie la care România a aderat și anume: orice persoană care se află în mod legal pe teritoriul unui stat are dreptul de a circula acolo liber și de a-și alege liber reședința; orice persoană este liberă să părăsească orice țară, inclusiv propria sa țară; nimeni nu poate fi privat în mod arbitrar de dreptul de a intra în propria sa țară, iar străin care se află în mod legal pe teritoriul unui stat nu poate fi expulzat decât în executarea unei decizii luate în conformitate cu legea și, dacă rațiuni imperioase de securitate națională nu se opun, el trebuie să aibă posibilitatea de a prezenta considerentele care pledează împotriva expulzării sale și de a obține examinarea cazului său de către autoritatea competentă ori de către una sau mai multe persoane desemnate de această autoritate, putând fi reprezentat în acest scop.

Libera circulație pe teritoriul României asigură și garantează posibilitatea pentru cetățeni de a circula nestînjenit pe teritoriu, în orice localitate din țară.

Acest aspect nu înlătură obligația respectării legilor referitoare la domiciliu, reședință, proprietate etc.

Libera circulație a cetățenilor români în străinătate asigură și garantează permisiunea emigrării și a revenirii în țară.

Constituția garantează dreptul la liberă circulație dar el trebuie exercitat în anumite condiții prevăzute de lege. În principiu, aceste condiții urmăresc ocrotirea unor valori economice și sociale, a drepturilor și libertăților fundamentale, normala desfășurare a relațiilor cu alte state etc.

5. *Dreptul la viață intimă, familială și privată.* Dreptul la viață intimă, familială și privată, drept apărut relativ recent, este reglementat în art. 26 din Constituție¹⁸, are un conținut complex și este de o mare importanță pentru libertatea și personalitatea cetățeanului.

Acest drept este reglementat și în constituțiile altor state ca Olanda, Spania, Portugalia, Japonia etc.

În trecut, multă vreme viața privată și intimă, au fost protejate doar de regulile morale și de uzanțele sociale. În prima jumătate a secolului XIX au apărut primele hotărâri judecătorești referitoare la protecția vieții private în Anglia și Franța. Această protecție acordată jurisdicțional completă pe aceea insuficientă ce era acordată dreptului de autor, motiv pentru care la sfârșitul secolului XIX ea a întărit noua noțiune, apărută la acea vreme, de drept moral de autor.

Constituția României reglementează acest drept ca o latură a respectării și ocrotirii personalității omului, proclamată în art. 1 din Constituție ca valoare supremă.

Constituția folosește trei noțiuni – viață intimă, familială și privată.

Dispozițiile constituționale impun autorităților publice obligația constituțională de a respecta și ocroti viața intimă, familială și privată.

Autoritățile publice trebuie să ia toate măsurile pentru ocrotirea vieții intime, familiale și private a persoanei. În conținutul dreptului la viață intimă, familială și privată intră și dreptul exclusiv al persoanei la propria imagine, care este inseparabil de respectul și ocrotirea intimității și a vieții private.

Acest tip de drept a fost denumit în doctrină drept la identitate¹⁹ și presupune dreptul persoanei de a nu i se dezvălui, fără consimțământul său numele adevărat, adresa, vârsta, situația familială, modul de folosire a timpului liber, obiceiurile etc.

În fața unei diversități de situații, care pot constitui atentate la viața privată și la dreptul la propria imagine este dificil de stabilit, în mod precis și universal valabil, natura (felul) faptelor care pot fi divulgate, fără consimțământul persoanei în cauză²⁰. În vederea soluționării acestei delicate dileme practica și doctrina vor avea și au un cuvânt greu de spus.

Desigur că încălcarea regulii necesității luării consimțământului persoanei în cauză, crează responsabilitatea în sarcina celui care nu a respectat-o.

Un alt aspect al dreptului persoanei la viață intimă și privată este dreptul persoanei de a dispune de ea însăși.

Ca și celelalte aspecte de conținut ale dreptului la viață familială, intimă și privată și acest drept a fost receptat relativ recent în vocabularul constituțional. Cu toate acestea el era încorporat între drepturile omului, chiar dacă nu în mod explicit.

Acest drept mai este cunoscut și sub denumirea de libertatea persoanei de a dispune de corpul său ori cea de libertate corpo-

rală. Multă vreme această libertate nu a fost acceptată de legislație din motive religioase, morale sau cutumiare.

Dreptul persoanei de a dispune de ea însăși cuprinde cel puțin două aspecte și anume: numai persoana poate dispune de ființa sa, de integritatea sa fizică și de libertatea sa și prin exercitarea acestui drept persoana nu trebuie să încalce drepturile și libertățile altora, ordinea publică sau bunele moravuri.

Acest drept a fost recunoscut ca urmare a mișcărilor feministe, referitoare la libertatea sexuală.

În mod firesc acest drept comportă și unele limite determinate de protecția celorlalți, a grupului social și anume: examenul sănătății impus pentru exercitarea unor activități pentru căsătorie; examinarea medicală instituită pentru mediile școlare și studențești în vederea depistării unor maladii contagioase; măsurile medicale pentru combaterea bolilor venerice, a toxicomaniei, vaccinării obligatorii.

Prevederile constituționale referitoare la acest drept trebuie corelate și cu cele din art. 17 din Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, în care se arată că nimeni nu va fi obiectul unor imixțiuni arbitrare sau ilegale în viața sa privată, în familia sa, în domiciliul sau corespondența sa, sau al unor atingeri ilegale în onoarea și reputația sa. Orice persoană are dreptul la protecția legii împotriva unor asemenea imixțiuni sau atingeri.

De asemenea acest drept trebuie corelat și cu alte drepturi și libertăți fundamentale și mai ales cu libertatea individuală, dreptul la liberă circulație, inviolabilitatea domiciliului, secretul corespondenței, libertatea de exprimare etc., drepturi și libertăți distincte de dreptul la viață intimă, familială și privată.

În ceea ce privește al doilea aspect, în conținutul art. 27(1) din Constituție se vorbește de „domiciliu și reședință“, ambele exprimări fiind corecte. În dreptul constituțional și în dreptul public în general, noțiunea de domiciliu are o accepțiune largă, cuprinzând atât domiciliul în sensul dreptului civil, cât și reședința unei persoane fizice.

Art. 27(2) din Constituție prevede în mod expres cazurile derogatorii în care se poate pătrunde sau rămâne în domiciliul sau reședința unei persoane fără învoirea ei.

6. *Inviolabilitatea domiciliului.* Respectul personalității umane și a vieții private a persoane implică și respectul inviolabilității domiciliului, reglementat în art. 27 din Constituție². Inviolabilitatea domiciliului cuprinde două aspecte și anume: libera alegere, schimbarea sau folosirea domiciliului, fără autorizarea

prealabilă sau posterioară a vreunei autorități publice, precum și dreptul persoanei de a folosi domiciliul după libera sa dorință, fără manifestări abuzive, pe de o parte, și inviolabilitatea domiciliului, care presupune interdicția de a se pătrunde sau de a rămâne în acesta, fără consimțământul celui care îl deține sub orice titlu, sau fără autorizație, pe de altă parte. Primul aspect al inviolabilității domiciliului își găsește fundamentarea juridică în prevederile art. 25 din Constituție – dreptul la liberă circulație.

Având în vedere implicațiile juridice, morale și sociale ale cazurilor de percheziție domiciliară, Constituția le-a rezervat două alineate distincte – art. 27(3) și (4).

Potrivit alin. (3) autoritatea competentă care poate ordona percheziție este exclusiv magistratul. De asemenea, textul constituțional stabilește regula conform căreia sînt interzise perchezițiile domiciliare în timpul nopții cu excepția flagrantului delict. Fundamentarea acestei prevederi se face pe faptul că perchezițiile efectuate noaptea produc efecte nedorite. Flagrantul delict, este exceptat, în acest caz, interesul justiției avînd prioritate.

Textul constituțional se referă la perchezițiile domiciliare, perchezițiile efectuate asupra unor persoane fiind supuse reglementărilor referitoare la libertatea individuală. Cu toate acestea, în cazul în care persoana de percheziționat se află în domiciliul sau reședința sa, în primul rînd vor fi aplicabile prevederile constituționale referitoare la percheziția domiciliară care odată satisfăcute, urmează aplicarea celor privind percheziția corporală.

O ultimă constatare este aceea conform căreia prin condițiile prevăzute de lege în care se pot pune în aplicare cazurile de pătrundere sau de rămînere, fără învoirea persoanei, în domiciliul sau reședința acesteia, se înțelege procedura ce trebuie urmată. Această prevedere este deosebit de importantă pentru că pune stavilă oricărui abuzuri, legea prevăzînd cum trebuie să se efectueze vizitele la domiciliul sau reședința unei persoane, precum și sancțiunile ce se pot aplica în cazul încălcării acestor reguli.

NOTE:

¹ Art. 22 are următorul conținut:

(1) Dreptul la viață, precum și dreptul la integritate fizică și psihică ale persoanei sînt garantate.

(2) Nimeni nu poate fi supus torturii și nici unui fel de pedeapsă sau de tratament inuman ori degradant.

(3) Pedeapsa cu moartea este interzisă.

² În această categorie se pot enumera peste 20 de constituții ale unor state ca Filipine, Barbados, Botswana, R. P. D. Coreeană, Polonia, Grecia, Egipt, Portugalia, Spania, Japonia, Finlanda, Olanda, Germania etc.

¹ Constituția României se postează astfel pe poziții beccarianiste și contrare concepțiilor școlii pozitiviste exprimate în domeniul dreptului penal și criminologiei. A se vedea C. Beccaria, *Dei delittis e delle pene*, București, 1965.

² v. în acest sens D. Cosma, *De la Dante la Zola, pe urmele unor procese celebre*, București, 1978; D. Cosma, *Socrate, Bruno, Galilei în fața justiției*, București, 1982 și Yolanda Eminescu, *Mari procese din istoria justiției*, București, 1979).

³ v. legea nr. 7 din 25 ianuarie 1991 pentru ratificarea celui de-al doilea Protocol facultativ la Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, vizând abolirea pedepsei cu moartea, publicat în Monitorul Oficial nr. 18 din 26.1.1991.

⁴ v. I. Deleanu, op. cit. p. 78.

⁵ România a aderat, fără rezerve, la această Convenție prin legea nr. 19 din 9 octombrie 1990, publicată în Monitorul Oficial nr. 112/10.X.1990.

⁶ Art. 23 are următorul conținut:

(1) Libertatea individuală și siguranța persoanei sînt inviolabile.
(2) Percheziționarea, reținerea sau arestarea unei persoane sînt permise numai în cazurile și cu procedura prevăzute de lege.

(3) Reținerea nu poate depăși 24 de ore.

(4) Arestarea se face în temeiul unui mandat emis de magistrat, pentru o durată de cel mult 30 de zile. Asupra legatității mandatului, arestatul se poate plînge judecătorului, care este obligat să se pronunțe prin hotărîre motivată. Prolungirea arestării se aprobă numai de instanța de judecată.

(5) Celui reținut sau arestat i se aduce de îndată la cunoștință, în limba pe care o înțelege, motivele reținerii sau ale arestării, iar învinuirea, în cel mai scurt termen, învinuirea se aduce la cunoștință numai în prezența unui avocat, ales sau numit din oficiu.

(6) Eliberarea celui reținut sau arestat este obligatorie, dacă motivele acestor măsuri au dispărut.

(7) Persoana arestată preventiv are dreptul să ceară punerea sa în libertate provizorie sub control judiciar sau pe cauțiune.

(8) Pînă la rămînerea definitivă a hotărîrii judecătorești de condamnare, persoana este considerată nevinovată.

(9) Nici o pedepsă nu poate fi stabilită sau aplicată decît în condițiile și în temeiul legii.

⁷ Ele se regăsesc în primul act constituțional britanic Magna Charta Libertatum din 1215 (art. 39).

⁸ Apud C. Dissescu, *Drept constituțional*, București, 1915, p. 237-238.

⁹ În Franța anterior anului 1789 regele putea emite renumitele „lettres de cachet” pe baza cărora oricine putea fi închis, fără nici o procedură, la Bastilia. Uneori aceste „lettres” se dădeau și în alb.

¹⁰ I. Deleanu, op. cit., p. 79.

¹¹ Pactul drepturilor civile și politice (art. 9).

¹² C. Dissescu, op. cit., p. 426.

¹³ *bidem*.

¹⁴ I. Deleanu, op. cit., p. 79.

¹⁵ Art. 25 are următorul conținut:

(1) Dreptul la liberă circulație, în țară și în străinătate, este garantat. Legea stabilește condițiile exercitării acestui drept.

(2) Fiecărui cetățean îi este asigurat dreptul de a-și stabili domiciliul sau reședința în orice localitate din țară, de a emigra, precum și de a reveni în țară.

¹⁶ Art. 26 are următorul conținut:

(1) Autoritățile publice respectă și ocrotesc viața intimă, familială și privată.

(2) Persoana fizică are dreptul să dispună de ea însăși dacă nu încalcă drepturile și libertățile altora, ordinea publică sau bunele moravuri.

¹⁹ v. I. Deleanu *op. cit.*, p. 79.

²⁰ În SUA posibilitatea de reproducere, în presă, a unor fapte, cu consimțământul persoanei în cauză, poartă denumirea de drept la citare, iar cea de a face comentarii în aceleași condiții – drept de comentarii obiective.

²¹ Art. 27 are următorul conținut:

(1) Domiciliul și reședința sînt inviolabile. Nimeni nu poate pătrunde sau rămîne în domiciliul ori în reședința unei persoane fără învoirea acesteia.

(2) De la prevederile alineatului (1) se poate deroga prin lege în următoarele situații:

a) pentru executarea unui mandat de arestare sau a unei hotărîri judecătorești;

b) pentru înlăturarea unei primejdii privind viața, integritatea fizică sau bunurile unei persoane;

c) pentru apărarea siguranței naționale sau a ordinii publice,

d) pentru prevenirea răspîndirii unei epidemii.

(3) Perchezițiile pot fi ordonate exclusiv de magistrat și pot fi efectuate numai în formele prevăzute de lege.

(4) Perchezițiile în timpul nopții sînt interzise, afară de cazul delictului flagrant.

C U P R I N S

| | |
|--|----|
| CAPITOLUL I Drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale ale omului și cetățeanului. Concept și clasificare | 3 |
| 1. Generalități | 3 |
| 2. Precizări terminologice | 4 |
| 3. Noțiunile de drepturi fundamentale și de îndatoriri fundamentale | 7 |
| 4. Clasificare | 9 |
| CAPITOLUL II Corelația dintre reglementările internaționale și reglementările interne în domeniul drepturilor omului | 17 |
| CAPITOLUL III Principiile constituționale aplicabile drepturilor, libertăților și îndatoririlor fundamentale ale cetățenilor români | 23 |
| 1. Universalitatea drepturilor, libertăților și îndatoririlor fundamentale | 23 |
| 2. Neretroactivitatea legilor | 24 |
| 3. Egalitatea în drepturi a cetățenilor | 26 |
| 4. Funcțiile și demnitățile publice pot fi ocupate de persoanele care au numai cetățenie română și domiciliul în țară | 27 |
| 5. Protecția cetățenilor români în străinătate și obligațiile lor | 29 |
| 6. Cetățenii străini și apatrizii se bucură în România de protecție judiciară | 30 |
| 7. Cetățenii români nu pot fi extrădați sau expulzați din România | 31 |
| 8. Prioritatea reglementărilor internaționale | 34 |
| 9. Accesul liber la justiție | 36 |
| 10. Caracterul de excepție al restrîngerii exercițiului unor drepturi sau al unor libertăți | 37 |
| CAPITOLUL IV Inviolabilitățile | 39 |
| 1. Dreptul la viață și la integritate fizică și psihică | 39 |
| 2. Libertatea individuală | 42 |
| 3. Dreptul la apărare | 44 |
| 4. Dreptul la liberă circulație | 45 |
| 5. Dreptul la viață intimă, familială și privată | 45 |
| 6. Inviolabilitatea domiciliului | 47 |

